

УДК 597.2/5:574.4(262.5)

Ю.В. Мовчан

Національний науково-природничий музей НАН України,
вул. Б. Хмельницького 15, 01601, Україна
E-mail: yuryi_movchan@museumkiev.org

РІЗНОМАНІТТЯ РИБ ЧОРНОГО МОРЯ В МЕЖАХ УКРАЇНИ ТА ЇХНІЙ РОЗПОДІЛ НА ОКРЕМИХ ЙОГО ДІЛЯНКАХ

Уперше за останні понад 45 років, на підставі аналізу фондкових колекцій риб Зоологічного музею ННПМ НАН України і урахування сучасних відомостей, узагальнено матеріали, які характеризують різноманіття риб Чорного моря в межах територіальних вод України. Сучасна іхтіофауна цієї акваторії включає 118 видів риб, які належать до 77 родів 44 родин 17 рядів. Найбільше різноманіття іхтіофауни спостерігається на ділянках південно-західного і південно-східного Криму (відповідно 111 і 94 види) і помітно зменшується на захід, де вкрай низьке (46 видів) на Дніпровській ділянці. До 3-го видання Червоної книги України занесено 39 видів риб Чорного моря.

Ключові слова: іхтіофауна, вид, рід, родина, різноманіття, Чорне море, ділянка, чисельність, охорона.

Вступ

Наукові засади вивчення іхтіофауни України, зокрема морських акваторій, закладалися ще в 19 ст. роботами П.С. Палласа (Pallas, 1814), Г. Ратке (Rathke, 1837), О. Нордманна (Nordmann, 1840), К.Ф. Кесслера (1860, 1877, ін.), О. Остроумова (1896), М.А. Варпаховського (1898) і ін. Інтенсивно вивчалися риби у першій половині 20 ст., коли з'явилися публікації, присвячені мешканцям Чорного і Азовського морів (Зернов, 1908, 1913; Кисилевич, 1908; Попов, 1927, 1939; Шмідт, Попов, 1932; Сластененко, 1938, Slastenenko, 1936, 1939; Виноградов, 1947, 1949), зокрема й ряд визначників (Граціанов, 1907; Книпович, 1923; Сушкін, Белинг, 1923; Нікольський, 1930; Третьяков, 1947) та багато інших робіт. Не менш плідною була й друга половина 20 ст., коли дослідниками приділялося багато уваги вивченню рибного населення лиманів (Замбрибоц, 1960, 1967), зокрема Сасику (Бурнашев и др., 1958 та ін.), Тилігульському (Гринбарт, 1953), Дністровському (Замбриборщ, 1953, Замбриборщ и др., 1990; Бурнашев и др., 1967 та ін.), Дніпровсько-Бузькому (Амброз, 1956; Бугай, 1971; Залуми, 1967, Залумі, 1967; Ляшенко, 1958 та ін.), окремих ділянок Чорного моря

© Ю.В. МОВЧАН, 2010

(Болтачев, 1999, Болтачев, Зуев, 1999; Виноградов, 1957, 1960, 1967; Гордина, 1971, 1976, Дука, Гордина, 1971; Зайцев, 1953, 1959а, б; Замбриборщ и др., 1995; Калинина, 1983; Овен, 1976, 1993; Павлов, 1959; Павловская, 1950; Пинчук, 1968, Пинчук, Ткаченко, 1996; Салехова и др., 1987, 2007; Смирнов, 1959, багато ін.) та безпосередньо Чорного моря (Васильєва, 2007; Зайцев, 1992; Кротов, 1949; Расс, 1949, 1987, 1993; Световидов, 1964 тощо). Окрім того, за останні 40–50 років в Україні було надруковано також чимало наукових і науково-популярних монографій і статей, присвячених різним аспектам особливостей систематики, поширення і біології морських риб (Алеев, 1956; Борисенко, 1936; Брискина, 1954; Бугай, 1971; Бурнашев и др., 1954а, 1958; Васильєва, Богородский, 2004; Голенченко, 1955; Горбунова, 1969; Гордина, 1971, 1976, Гордина, Багнюкова, 1992; Гудимович, 1956; Дехник, 1973, Дехник, Павловская, 1950; Долгий, 1962; Замбриборщ, 1968; Зеленин, Владимиров, 1975; Зуссер, 1954, 1956; Ильин, 1927а, 1927б; Калинина, 1976; Кротов, 1962; Манило, 2009, 2009а; Мовчан, 2000; Овен, 1976; Павлов, 1959; Пинчук, 1964, 1966, 1968, 1976, Пинчук, Савчук, 1982; Салехова, Шевченко, 1971; Световидов, 1968, 1978; Страутман, Пинчук, 1972; Сыроватский, 1949; Ткаченко, 2005; Boldarev, Bogutskaya, 2004; Freyhof, Kottelat, 2007 та багато ін.). Чимало уваги було приділено риbam солонуватих і солоних вод басейну Чорного моря в межах України і в узагальнюючій праці «Фауна України. Т. 8. РИБИ» (1980–1988).

Стислий огляд робіт, присвячених вивченню рибного населення Чорного моря, свідчить, що на сьогоднішній день накопичено багато відомостей, які стосуються головним чином окремих його ділянок, але безпосередньо іхтіофауна загалом у межах територіальних вод України не розглядалася з часів А.М. Световидова (Световидов, 1964), тобто в останні понад 45 років. Проте розвиток іхтіологічних досліджень як у самій Україні, так і за її межами додав багато нових наукових фактів з систематики, номенклатури риб, їхньої морфології і біології, які значно доповнюють погляди попередніх дослідників.

Слід акцентувати увагу й на тому, що сучасний негативний стан умов існування риб у водоймах держави віддзеркалює різноманітний, невпинний і вкрай негативний вплив господарської діяльності людини на водойми, їхні гідрозенози, гідросферу в цілому, зокрема на її мешканців. Із другої половини минулого століття помітніше почалися і тривають ще й досі значні зміни в іхтіофауні нашої країни (Бурнашев и др., 1967; Залуи, 1967; Дніпровсько-Бузький..., 1971; Долгий, 1989; Овен, Салехова, 1969; Мовчан и др., 1978; Пинчук и др., 1985; Мовчан, 1988, 2000, 2001, 2006; Іхтіофауна..., 1993; Жукинський и др., 1995; Щербуха и др., 1995; Болтачев, 1999, 2003, Болтачев и др., 2008; Волошкевич, 1999; Хуторной, 2001, 2004; Болтачев, Юрахно, 2002; Худий, 2002; Щербуха, 2004, багато ін.). Триває медитерранізація чорноморської іхтіофауни (Пузанов, 1967; Овен, Салехова, 1969; Болтачев, Юрахно, 2002, тощо).

Зараз також спостерігається відновлення інтересу до вивчення регіональних іхтіофаун. В Україні спорадично відзначаються невідомі раніше для наших вод види, знахідки яких зроблені в морських водах переважно біля кримських берегів, зокрема, вперше відзначені *Micromesistius poutassou* (Болтачев и др., 1999), *Sardinella aurita* (Болтачев и др., 2000), *Tridentiger trigonopcephalus* (Болтачев и др., 2007), *Sphyræna pinguis*, *Chelon labrosus*, *Sarpa salpa*, (Болтачев, Юрахно, 2002), *Sparus*

auratus (Болтачев, Юрахно, 2002; Ткаченко, 2005), *Heniochus acuminatus* (Болтачев, Астахов, 2004), *Gobius xanthocephalus* (Васильєва, Богородский, 2004), *Syngnathus acus*, *Parablennius incognitus*, *Gobius cruentatus* (Болтачев и др., 2008), *Pomatoschistus bathi* (Болтачев, Карпова, 2010), *Millerigobius macrocephalus* (Болтачев, и др., 2010) та ін. Загалом серед нових риб можна виділити види, які є випадковими або вже увійшли до складу місцевої іхтіофауни, тобто натуралізувалися. Ряд видів розширили свій ареал, інші, навпаки, його скоротили або скорочують, як і свою чисельність, або ж зникли не тільки на окремих ділянках Чорного моря, але й повністю випали з іхтіофауни країни.

Зазначимо також, що охорона риб на наших водоймах, на жаль, не відповідає сучасним вимогам, хоча потреба в ній підкреслювалася неодноразово (Мовчан и др., 1978, Мовчан, 1988, 2006, багато ін.). У 1-му виданні Червоної книги України (1980) (далі — ЧКУ) риби не розглядалися зовсім, до 2-го видання ЧКУ (1994) увійшло 34 таксони зі складу нашої іхтіофауни, 3-є видання цієї книги повинно було з'явитися принаймні ще в 2005 р., але тільки в 2009 р. його підготовку було нарешті завершено, до нього увійшло загалом 71 вид риб.

І наостанці зазначимо, що зараз для багатьох таксонів риб виникла потреба приведення у відповідність до вимог «Міжнародного кодексу зоологічної номенклатури» (2003) їхнього сучасного таксономічного статусу, уточнення їхніх латинських назв тощо, що, на жаль, лише в останні роки зроблено для мешканців наших водойм (Мовчан, 2005, 2006, 2009).

Метою даної роботи є узагальнення, які стосуються таксономії, номенклатури і поширення риб Чорного моря в межах України з урахуванням новітніх наукових відомостей, літературних і власних даних та матеріалів фондів колекцій Зоологічного музею ННПМ НАН України. У зв'язку з тим, що за останні 40–50 років в морських і лиманних екосистемах відбулися і досі тривають значні зміни рибного населення (зменшення чисельності, зникнення одних і поява інших видів, зміни ареалів риб тощо), виникла потреба у формуванні сучасних уявлень про різноманіття риб зазначених екосистем. Усе це передбачає проведення порівняння складу риб з різних ділянок Чорного моря для з'ясування сучасного різноманіття іхтіофауни цієї водойми та виявлення в ній рідкісних і зникаючих видів риб.

Матеріали та методи

Матеріали роботи базуються на колекціях риб, які знаходяться в іхтіологічних фондах Зоологічного музею ННПМ НАНУ (Мовчан и др., 2003), власних матеріалах. Також було проведено аналіз відомостей численних наукових джерел щодо видового складу та розподілу риб на різних ділянках Чорного моря у межах територіальних вод України, наведених у «Фауні України» (Т. 8. Риби, 1980–1988), в публікаціях останніх десятиріч (1989–2010 рр.). Це дозволило провести порівняльний аналіз видового складу риб з різних ділянок моря, оцінити їхню відносну чисельність, а також визначити рідкісних і зникаючих риб. Усі необхідні таксономічні і номенклатурні зміни внесені в текстову частину і таблицю 1. При підрахунках нами взяті до уваги тільки таксони у ранзі виду.

Відзначимо, що збори риб з Чорного моря в межах України в фондах Зоологічного музею представлені понад 21 тис. екземплярами, що складає 17,8% загальної колекції риб України. Зібрані і сконцентровані в музеї колекції риб — найбільші в нашій країні і є, безумовно, національним надбанням. Тому, на нашу думку, було б доречним почати поступове створення єдиного банку фактичних даних національних фондів колекцій риб, основою якого можуть стати фондіві колекції Зоологічного музею ННПМ НАН України (м. Київ). Було б також вкрай доцільним, аби цей музей постійно отримував на зберігання в ньому риб, які, як свідчить практика, у більшості випадків після їхнього опрацювання, на жаль, знищуються або передаються для практичних занять студентам, тобто втрачаються як науковий документ. Свій внесок у створення таких фондів колекцій риб може зробити будь-хто з науковців, який зможе передати до фондосховища цікавих, рідкісних або невідомих йому мешканців наших водойм.

Структура наведених нижче матеріалів, зокрема послідовність розташування родин, відповідає класифікації Дж. Нельсона (Nelson, 1994, 2006) і, частково, даним М. Котла (Kottelat, 1997), Н.Г. Богуцької і О.М. Насеки (Богуцкая, Насека, 2004), М. Котла і Дж. Фрейхофа (Kottelat, Freyhof, 2007) та ін.; таксономічне і номенклатурне корегування назв всіх таксонів, зокрема родин, родів, видів наведено відповідно до сучасних даних В. Ешмейєра (Eschmeyer, 1998), В.Н. Ешмейєра, Дж. Д. Фонга (Eschmeyer, Fong, 2010) тощо. **Українські назви таксонів подаються згідно зі словниками назв риб** (Маркевич, Татарко, 1983 та ін.) з урахуванням видання «Фауна України» (Т. 8. Риби, 1980–1988), інших публікацій (Нікольський, 1930; Третьяков, 1947; Мовчан, 2009 та ін.) та Українського правопису (2004).

Видовий склад риб та їх розподіл на окремих ділянках Чорного моря

У роботі розглядається таке районування Чорного моря в межах територіальних вод України, яке відповідає, на нашу думку, особливостям умов існування місцевої іхтіофауни, проте воно дещо відрізняється від аналогічного поділу попередніх авторів (Водяницький, 1949; Виноградов, 1960; Мордухай-Болтовський, 1960, ін.), але більш-менш враховує солоність окремих ділянок моря, яка може там помітно змінюватися упродовж року. Зокрема розглядається шість окремих ділянок: Придунайська (від о. Зміїного і пригирлових ділянок Дунаю до Будацького лиману, у тому числі усі прилеглі лимани); Дністровсько-Одеська (від Будацького до Тилігульського лиману включно); Придніпровська (Березанський і Дніпровсько-Бузький лимани); Ягорлицько-Тарханкутська (Ягорлицька, Тендрівська, Джарилгачська, Каркінітська затоки — до мису Тарханкут); Південно-Західний Крим (від мису Тарханкут до мису Меганом); Південно-Східний Крим (від мису Меганом до м. Керчі, у тому числі й Керченська протока). Такий поділ, безумовно, має дещо умовний характер, але загалом відповідає рельєфу берегової лінії і дна, розподілу глибин, солоності, враховуючи те, що чимало риб одночасно існують у найрізноманітніших умовах середовища різних ділянок і витримують широкий спектр його змін.

Придунайська ділянка. Значне різноманіття видового складу риб характерне для Придунайської ділянки Чорного моря, про що свідчать аналіз літератури (Балацкий, Волошкевич, 2005; Бурнашев и др., 1958; Виноградов К.А., 1960; Виноградов А.К., 2006; Волошкевич, 1999; Долгий, 1989; Замбриборщ, 1960, 1865, 1966, 1967; Замо-

ров, Снигирев, 2007; Заморов и др., 2005, 2005а; Манило, 2008–2009, 2009а; Мовчан, 2001; Мошу, 2006; Павлов, 1959; Поліщук, 1974; Северо-западная..., 2006; Смірнов, Ткаченко, 2007; Чепурнов, 1958, 1962а, Чепурнов и др., 1954 та ін.), оцінка фондових колекцій Зоологічного музею та наші власні дані.

На цій ділянці загалом відзначалося 77 видів риб, які зустрічаються в солонуватих і солоних водах і які належать до 53 родів 35 родин 15 рядів. За останні 40–50 років відбулися досить помітні зміни у видовому складі риб. Зокрема, вперше для цієї акваторії вказуються *S. maena*, *S. flexuosa*, *S. tinca*, *C. rupestris*, *L. candolii*, *P. minutus*, *N. cephalargoides*. На сьогодні, за нашими даними, у водах Придунайської ділянки відзначається 78 видів риб 52 родів 35 родин 15 рядів (табл. 1, 2). До ЧКУ (2009) з цієї ділянки занесено 18 видів риб (13 родів, 10 родин): *A. nudiventris*, *A. gueldenstaedtii*, *A. sturio*, *A. stellatus*, *H. huso*, *A. sarmaticus*, *S. labrax*, *L. ramada*, *S. variegatus*, *S. tenuirostris*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *P. demidoffii*, *S. umbra*, *C. rupestris*, *L. lepadogaster*, *L. candolii*, *D. bimaculatus*, *C. risso*.

Дністровсько-Одеська ділянка. Дещо вища, у порівнянні з Придунайською ділянкою, чисельність видового складу іхтіофауни на Дністровсько-Одеській ділянці Чорного моря, що відзначалося ще у минулому столітті, проте і вона зазнала відчутних змін, про що свідчать дані багатьох авторів (Бурнашев и др., 1954б, 1967; Виноградов, 1960; Воля и др., 2006; Гринбарт, 1953; Зайцев, 1953, 1959а; Замбриборщ, 1953, 1967, 1985; Замбриборщ и др., 1990, 1995; Киселевич, 1908; Кудренко, Квач, 2002; Малаховский, 1992; Манило, 2008–2009, 2009а; Худий, 2002; Хуторной, 2001, 2002, 2003; Чепурнов, 1962а, б, Чепурнов и др., 1954; Шекк, 2004; Ярошенко, 1957; Яцентковский, 1909 та ін.).

На цій ділянці загалом відзначалося 83 види риб (61 рід, 40 родин, 16 рядів), проте зараз, за нашими підрахунками, кількість таксонів зменшилася майже на 10 одиниць і складає 73 види, 51 рід, 32 родини і 13 рядів (табл. 1, 2). На підставі даних фондових колекцій Зоологічного музею, уперше для цієї ділянки вказуються *P. demidoffii*, *N. cephalargoides*, *C. caspium* і *B. brauneri*. До ЧКУ (2009) з цієї ділянки включено 22 види (17 родів, 14 родин): *A. gueldenstaedtii*, *A. sturio*, *A. stellatus*, *H. huso*, *A. sarmaticus*, *S. labrax*, *L. piscatorius*, *Z. faber*, *S. variegatus*, *S. tenuirostris*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *S. scribea*, *P. demidoffii*, *S. umbra*, *U. cirrosa*, *C. rupestris*, *D. bimaculatus*, *C. risso*, *C. pussilus*, *C. caspium*.

Придніпровська ділянка. Видовий склад «морської» іхтіофауни в солонуватих і солоних водах цієї ділянки Чорного моря, мабуть, один з найбільш змінливих у порівнянні з іншими, які нами розглядаються. Це можна пояснити багатьма факторами, у першу чергу значним опрісненням цієї акваторії, а також дуже великим рибогосподарським навантаженням, на фоні якого кидається в очі недостатня вивченість іхтіофауни і відсутність постійного моніторингу рибного населення. За даними ряду авторів (Амброз, 1956; Виноградов, 1960; Бугай, Залумі, 1967; Залумі, 1967, 1970; Залумі, 1967; Ляшенко, 1958; Павлов, 1959, 1964; Пинчук и др., 1985, Манило, 2008–2009, 2009а, ін.), на Придніпровській ділянці раніше загалом відзначалося 53 види риб із 40 родів, 26 родин і 14 рядів. Сучасний склад іхтіофауни цієї ділянки, за нашими даними, включає 46 видів 32 роди 18 родин і 10 рядів (табл. 1, 2). Уперше для цієї ділянки вказуються *A. pontica*, *A. bonapartii*, *P. platygaster*, *P. minutus*, *N. cephalargoides*. До ЧКУ (2009) занесено лише 13 видів (11 родів, 8 родин): *A. gueldenstaedtii*, *A. stellatus*, *H. huso*, *A. sarmaticus*, *S. labrax*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *S. scribea*, *S. marinus*, *P. demidoffii*, *U. cirrosa*, *C. caspium*, *B. brauneri*.

Таблиця 1. Поширення та відносна чисельність морських, прохідних та деяких солонуватоводних риб у Чорному морі в межах України
 Table 1. Distribution and the relative strength of the sea, catadromous and some saltishes fishes in the Black Sea within Ukraine

Родина	Таксони	Ділянки Чорного моря					
		Придніпська	Дністровсько-Одеська	Придніпровська	Ягорлицько-Тарханкутська	Півд.-зах. Крим	Півд.-східн. Крим
Squalidae — каранові	<i>Squalus acanthias</i> Linnaeus, 1758 — Катран звичайний	++P	++P	+ —	++H	++3	++H
Rajidae — ромбові скати	<i>Raja clavata</i> Linnaeus, 1758 — Ромбовий скат колочий, Морська лисиця	++P	++P	+ —	++H	++H	++H
Dasyatidae — хвостоколові	<i>Dasyatis pastinaca</i> (Linnaeus, 1758) — Хвостокол звичайний, Морський кіт	++P	+ —	+ —	++3	++H	++H
Acipenseridae — осетрові	<i>Acipenser nadviventris</i> Lovetsky, 1828 — Осетер шип*	+ —	— —	— —	+ —	+ —	+ —
	<i>A. gmelinoides</i> Brandt et Ratzeburg, 1833 — Осетер російський*	++H	++P	++P	++P	++P	++P
	<i>A. sturio</i> Linnaeus, 1758 — Осетер атлантичний*	+ —	+ —	— —	+ —	+ —	— —
	<i>A. stellatus</i> Pallas, 1771 — Севрюга звичайна*	++P	++P	++P	++P	++P	— +P
	<i>Huso huso</i> (Linnaeus, 1758) — Білуга звичайна*	++P	++P	++P	++P	++P	++P
Anguillidae — вугреві	<i>Anguilla anguilla</i> (Linnaeus, 1758) — Річковий вугор європейський	++P	+ —	++P	+ —	++P	+ —
Congridae — конгерові	<i>Conger conger</i> (Linnaeus, 1758) — Морський вугор атлантичний	— —	— —	— —	— —	+ O —	— —
Engraulidae — анчоусові	<i>Engraulis encrasicolus</i> (Linnaeus, 1758) — Анчоус європейський	++H	++H	++P?	++H	++3	++3

Clupeidae — оселедцеві	<i>Sprattus phalegicus</i> (Risso, 1827) — Шпротг середземноморський	++H	++H	++P	++H	++3	++3	++3	
	<i>Sardina pilchardus</i> (Walbaum, 1792) — Сардина європейська	+—?	+—	—	—	++P	++P	++P	
	<i>Sardinella aurita</i> Valenciennes, 1847 — Сардинела кругла	—	—	—	—	—	+O	—	
	<i>Clupeonella cultriventris</i> (Nordmann, 1840) — Тюлька чорноморсько-азовська	++H	++H	++3	++H	++P	++P	++P	
	<i>Alosa tanaica</i> (Grimm, 1901) — Пузанок азовсько-чорноморський	++H	++P	++H	++H	++H	++H	++H	
	<i>A. taeotica</i> (Grimm, 1901) — Оселедець чорноморсько-азовський морський	++H	++P	++P	++P	++H	++H	++H	
	<i>A. pontica</i> (Eichwald, 1838) — Оселедець чорноморсько-азовський прохідний	++3	++H	—+H	++H	++P	++P	++P	
	<i>A. fallax</i> (Lacépède, 1803) — Фінга європейська	—	—	—	—	—	—	+O—	
	Salmonidae — лососеві	<i>Salmo labrax</i> Pallas, 1814 — Лосось чорноморський*	++P	++P	++P	++P	++P	++P	++P
		Loiidae — миневі	<i>Gaidropsarus mediterraneus</i> (Linnaeus, 1758) — Трибусий морський минь середземноморський	++3	++P	—	++3	++3	++3
Gadidae — тріскові	<i>Merlangius eulinus</i> (Nordmann, 1840) — Мерланг чорноморський		++H	++P	++P	++H	++3	++3	++3
	<i>Micromesistius roulei</i> (Risso, 1827) — Путасу північна	—	—	—	—	—	+O—	—	
	<i>Orhidion rochei</i> Müller, 1845 — Ошибень звичайний	++P	—	—	++P	++H	++H	++H	

Таксони		Ділянки Чорного моря					
Родина	Вид	Придніп'явська	Дністровсько-Одеська	Придніпровська	Яторницько-Тарханкутська	Півд.-зах. Крим	Півд.-східн. Крим
Lophiidae — вудильникові	<i>Lophius piscatorius</i> Linnaeus, 1758 — Морський чорт європейський*	— —	+ —	— —	+ —	+ —	+ —
Mugilidae — кефалеві	<i>Mugil serhatius</i> Linnaeus, 1758 — Кефаль лобань	+ + P	+ + H	+ — ?	+ + P	+ + H	+ + H
	<i>Chelon labrosus</i> (Risso, 1827) — Кефаль губач	— —	— —	— —	— —	+ + P	+ — ?
	<i>Liza haematocheilus</i> (Temminck et Schlegel, 1845) — Кефаль пілентас; Кефаль червоногуба	+ + V	— + V	— + V	+ + V	+ + V	+ + V
	<i>L. ramada</i> (Risso, 1827) — Кефаль рамада*	+	— —	— —	— —	+ + O	— —
	<i>L. aurata</i> (Risso, 1810) — Кефаль сингіль	+ + H	+ + H	+ + P	+ + H	+ + H	+ + H
	<i>L. saliens</i> (Risso, 1810) — Кефаль гострініс	+ + P	+ + P	— —	+ + P	+ + P	+ + P
Atherinidae — атеринові	<i>Atherina hepsetus</i> Linnaeus, 1758 — Атерина морська	— —	— —	— —	+ + H	+ + H	+ + H
	<i>A. roptica</i> (Eichwald, 1831) — Атерина чорноморська	+ + 3	+ + 3	+ + 3	+ + H	+ + 3	+ + 3
	<i>A. bonapartii</i> Boulenger, 1907 — Атерина коричнева	— —	+ + P	— + P	— —	— + H	+ + P
Belontiidae — сарганові	<i>Belone euxini</i> Günther, 1866 — Сарган чорноморський	+ + H	+ + H	+ —	+ + 3	+ + 3	+ + 3
Zeidae — зеусові	<i>Zeus faber</i> Linnaeus, 1758 — Зеус звичайний; Сонцевик звичайний*	— —	+	— —	+	+ + P	— + P

Gasterosteidae — коллочкиві	<i>Pungitius platygaster</i> (Kessler, 1859) — Багатоголкова коллочка південна	++3	++3	—+3	++P	—+?	—+?
	<i>Gasterosteus aculeatus</i> Linnaeus, 1758 — Триголкова коллочка звичайна	++3	++3	++3	++H	++?	++?
Syngnathidae — морські голки	<i>Nerophis teres</i> (Rathke, 1837) — Змієподібна морська голка чорноморська	++P	++H	++P	++3	++H	++H
	<i>Syngnathus argentatus</i> Pallas, 1814 — Морська голка чорноморська, Трубокорог	++H	++3	++3	++3	++3	++3
	<i>S. variegatus</i> Pallas, 1814 — Морська голка товсторила*	++P	++P	—+?	++H	++H	++H
	<i>S. tenuirostris</i> Rathke, 1837 — Морська голка тонкоріла*	++P	++P	—+?	++H	++H	++H
	<i>S. nigrolineatus</i> Eichwald, 1831 — Морська голка пухлощока	++H	++3	++3	++3	++3	++3
	<i>S. schmidti</i> Porov, 1927 — Морська голка пелагічна, Морська голка шипувата	—	—	—	++H	—+P	++P
	<i>S. acus</i> Linnaeus, 1758 — Морська голка звичайна	—	—	—	—	—+	—
	<i>Hippocampus guttulatus</i> Cuvier, 1829 — Морський коник довгорилий*	++P	++P	+—?	++P	++P	++P
Dactylopteriidae — довгопери	<i>Dactylopterus volitans</i> (Linnaeus, 1758) — Довгопер середземноморський	—	+O—	—	—	—	—
Scorpaenidae — скорпенові	<i>Scorpaena roscus</i> Linnaeus, 1758 — Скорпена європейська, Морський йорж європейський	++H	++P	—	++H	++3	++3
Triglidae — триглови	<i>Chelidonichthys lucernus</i> (Linnaeus, 1758) — Тригла жовта, Морський півень жовтий*	++P	++?	+	++P	++P	++P
Moronidae — лавракові	<i>Dicentrarchus labrax</i> (Linnaeus, 1758) — Лаврак європейський*	+—?	—	—	++P	++P	++P

Родина	Таксони	Ділянки Чорного моря						
		Придніп'я	Дністровсько-Одеська	Придніпровська	Яторницько-Тарханкутська	Півд.-зах. Крим	Півд.-східн. Крим	
Serranidae — серанові	<i>Serranus scriba</i> (Linnaeus, 1758) — Кам'яний окунь зебра*	---	+	— + Н	— + Н	++ Р	++ Р	++ Р
		---	---	---	---	---	---	++ ?
	<i>S. sabrilla</i> (Linnaeus, 1758) — Кам'яний окунь ханос	---	---	---	---	---	---	---
		---	---	---	---	---	---	---
Percidae — окуневі	<i>Sander marinus</i> (Cuvier, 1828) — Судак морський, Судак буговець*	---	---	+	---	---	---	---
	<i>Percarina demidoffii</i> Nordmann, 1840 — Перкарина чорноморська*	— + Р	+	— ?	++ Р	---	---	— — ?
	<i>Pomatomus saltatrix</i> (Linnaeus, 1766) — Луфар звичайний	++ Р	+	---	++ Р	++ Н	++ Н	++ Н
Catangidae — ставридові	<i>Trachurus trachurus</i> (Linnaeus, 1758) — Ставрида атлантична	+	---	---	---	+	+	+
		++ Н	++ Н	+	++ Р	++ Р	++ Р	++ Р
	<i>Naucrates ductor</i> (Linnaeus, 1758) — Риба-лоцман звичайна	---	+	---	---	---	---	---
		---	+	---	---	---	---	---
Sparidae — спарові	<i>Dentex dentex</i> (Linnaeus, 1758) — Зубань звичайний	---	+	---	---	---	---	---
	<i>Sparus aurata</i> Linnaeus, 1758 — Спар золотистий	---	---	---	---	+	+	+
	<i>Pagellus erythrinus</i> (Linnaeus, 1758) — Пагель червоний*	+	---	---	---	---	---	---
Diplodus annularis (Linnaeus, 1758) — Морський карась європейський, Ласкир	++ Н	++ Н	— + Р	++ Н	++ Р	++ Р	++ Р	
	---	---	---	---	---	---	---	

<i>D. sargus</i> (Linnaeus, 1758) — Морський карась смугастий, Сарг білий	—	—	—	—	—	—	—	—	+ O —	—
<i>D. rimatzeno</i> (Cetti, 1777) — Зубарик звичайний*	—	—	—	—	—	—	—	—	++ P	++ P
<i>Boops boops</i> (Linnaeus, 1758) — Бопс смугастий*	—	—	—	—	—	—	—	—	++ P	— + ?
<i>Sarpa salpa</i> (Linnaeus, 1758) — Сарпа сальповидна	—	—	—	—	—	—	—	++ O	++ O	—
<i>Spicara taena</i> (Linnaeus, 1758) — Смаріда європейська, Менола	—	—	—	—	—	—	—	++ H	++ H	—
<i>S. flexuosa</i> Rafinesque, 1810 — Смаріда середземноморська, Спікара	—	—	—	—	—	++ H	—	++ H	++ 3	++ H
<i>Sciaena umbra</i> Linnaeus, 1758 — Горбань темний*	—	—	—	—	—	—	—	++ P	++ P	++ P
<i>Umbrina cirrosa</i> (Linnaeus, 1758) — Умбрина світла, Горбань світлий*	—	—	—	—	—	—	—	++ P	++ P	++ P
<i>Mullus ponticus</i> Essirov, 1927 — Барабуля чорноморська	—	—	—	—	—	—	—	++ P	++ H	++ H
<i>Heniochus acuminatus</i> (Linnaeus, 1758) — Кабуа білопера	—	—	—	—	—	—	—	—	+ O —	—
<i>Chromis chromis</i> (Linnaeus, 1758) — Хроміс звичайний, Морська ластівка*	—	—	—	—	—	—	—	—	++ P	++ P
<i>Labrus viridis</i> Linnaeus, 1758 — Губань зелений*	—	—	—	—	—	—	—	—	++ P	— + P
<i>Symphodus tinca</i> (Linnaeus, 1758) — Зеленушка рулена	—	—	—	—	—	—	—	++ H	++ 3	++ 3
<i>S. toissali</i> (Risso, 1810) — Зеленушка перепілка	—	—	—	—	—	—	—	++ P	++ H	++ H

Таксони		Ділянки Чорного моря						
Родина	Вид	Придунайська	Дністровсько-Одеська	Придніпровська	Яторницько-Тарханкутська	Півд.-зах. Крим	Півд.-східн. Крим	
Labridae — губаневі	<i>S. cinereus</i> (Bonaparte, 1788) — Зеленушка рябчик	++P	++P	—	++H	++3	++3	
	<i>S. ocellatus</i> (Forskål, 1775) — Зеленушка плямиста	++P	++?	—	++H	++3	++3	
	<i>S. rostratus</i> (Bloch, 1791) — Зеленушка носата*	—	—	—	—	++P	++P	
	<i>Stenolabrus rufestris</i> (Linnaeus, 1758) — Гребінчастий губань золотистий*	—+P	++P	—	++P	++P	++P	
Ammodytidae — піскорисві	<i>Guttatommodytes cicerelus</i> (Rafinesque, 1810) — Південний піскорий голий	++H	—+P	—	++H	++3	++3	
Trachinidae — драконові	<i>Trachinus draco</i> Linnaeus, 1758 — Морський дракончик великий	++P	++P	—	++H	++3	++3	
Uranoscoridae — зіркоглядіві	<i>Uranoscopus scaber</i> Linnaeus, 1758 — Звичайний зіркогляд європейський	++P	++P	—	++P	++H	++H	
Tripterygiidae — трюхперові	<i>Tripterygion tripteronotus</i> (Risso, 1810) — Трюхперка чорноголова*	—	—	—	—	++P	—? —?	
Blenniidae — морські собачки	<i>Blennius ocellaris</i> Linnaeus, 1758 — Морський собачка метелик	—	—	—	—	+O—	— —	
	<i>Liporhynchus adriaticus</i> (Steindachner et Kolombatović, 1883) — Морський собачка адриатичний	—	—	—	—	+O—	— —	
	<i>Salaria pavo</i> (Risso, 1810) — Морський собачка павич	—	—	—	—	++P	—? —?	

<i>Parablepius zvonimiri</i> (Kolombatović, 1892) — Морський собачка Звонимира	++Н	++Р	—	++Р	++Н	++Р	++З	++Н
<i>P. incognitus</i> (Bath, 1968) — Морський собачка таємничий	—	—	—	—	—	—	++	— — ?
<i>P. sanguinolentus</i> (Pallas, 1814) — Морський собачка червоний	++Н	++Н	—	++Н	++Н	++Н	++З	++З
<i>P. tentacularis</i> (Brünnich, 1768) — Морський собачка довгощупальцевий	++Н	++Р	—	++Р	++Н	++Р	++Н	++Н
<i>Aidablennius springer</i> (Valenciennes, 1836) — Морський собачка сфінкс	++Н	++Р	—	++Р	++Н	— + ?	++Н	++Н
<i>Coryphoblennius galerita</i> (Linnaeus, 1758) — Чубатий морський собачка мінливобарвний	++Р	—	—	—	++Р	— + Р	++Н	++Н
<i>Lepadogaster lepadogaster</i> (Bonaparte, 1788) — Риба-присосок європейська*	++Р	—	—	—	++Р	—	++Р	++Р
<i>L. sandolii</i> Risso, 1810 — Риба-присосок товсторила*	++Н	—	—	—	++Н	—	++Р	++Р
<i>Diplecogaster bimaculatus</i> (Bonaparte, 1788) — Короткопера риба-присосок двоплямиста*	++Р	++Р	—	++Р	++Р	++Р	++Р	++Р
<i>Callionymus risso</i> Lesueur, 1814 — Піскарка сіра*	+ — ?	++Р	—	++Р	++Р	++Р	— + ?	++Р
<i>C. pussilus</i> Delarocche, 1809 — Піскарка бура*	—	++Р	—	++Р	++Р	—	++Р	++Р
<i>Tridentiger trigonocephalus</i> (Gill, 1859) — Тризубий бичок смугастий	—	—	—	—	—	—	+ О + ?	—
<i>Aphia minuta</i> (Risso, 1810) — Бичок-афія маленький	++Н	++Р	—	++Р	++Н	++Р	++Н	++Н
<i>Rotatoschistus minutus</i> (Pallas, 1770) — Бичок-лисун малий	— + Р	++Н	—	++Н	— + Р	++Р	++Н	— + ?

Родина	Таксони	Ділянки Чорного моря							
		Придніп'яська	Дністровсько-Одеська	Придніпровська	Ягорицько-Тарханкутська	Півд.-зах. Крим	Півд.-східн. Крим		
Gobiidae — бичкові	<i>P. tartaratus</i> (Risso, 1810) — Бичок-лисун мармуровий	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	++Н	— — —
	<i>Knipowitschia longicaudata</i> (Kessler, 1877) — Бичок-кніповичія довгохвостий	++Р	++Р	++Р	++Р	++Р	++Р	— — —	++?
	<i>K. saucasica</i> (Berg, 1916) — Бичок-кніповичія кавказький	++Р	— — —	++Р	++Р	++Р	++Р	— +	— — —
	<i>Neogobius melanostomus</i> (Pallas, 1814) — Бичок кругляк	++З	++З	++З	++З	++З	++З	++З	++З
	<i>N. ratan</i> (Nordmann, 1840) — Бичок ратан	— + Р	++З	++Н	++Н	++Н	++Н	++З	++З
	<i>N. serphalargoides</i> Pinchuk, 1976 — Бичок чорноморсько-азовський	— + ?	— +	— +	— +	— +	— +	++	— + ?
	<i>N. platyrostris</i> (Pallas, 1814) — Бичок губань	++Н	++Р	++Р	— + ?	++Р	— + ?	++Р	++Р
	<i>N. eurycephalus</i> (Kessler, 1874) — Бичок рижик	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Р	++Р
	<i>N. kessleri</i> (Günther, 1861) — Бичок головац, Бичок Кесслера	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	— — —	— — —
	<i>N. surman</i> (Nordmann, 1840) — Бичок сірман	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	— + ?	++Н
	<i>N. fluviantis</i> (Pallas, 1814) — Бичок пісочник	++З	++З	++З	++Н	++Н	++Н	— + Н	++Н
	<i>N. gymnotrachelus</i> (Kessler, 857) — Бичок гонець	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	— — —	— +
	<i>Mesogobius batrachosephalus</i> (Pallas, 1814) — Бичок-мезогобіус жабоголовий, Бичок-жаба	++З	++З	++З	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н

<i>Gobius sobiis</i> Pallas, 1814 — Бичок звичайний великий, Бичок кругляш	— +	— —	— —	— —	++Н	++Н	++Н	++Н
<i>G. raganellus</i> Linnaeus, 1758 — Бичок паганель*	— +	— —	— —	— —	++Р	++Р	++Р	++Р
<i>G. buschichi</i> Steindachner, 1870 — Бичок Букчича, Бичок рись*	— —	— —	— —	— —	++Р	++Р	++Р	++Р
<i>G. niger</i> Linnaeus, 1758 — Бичок чорний	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н
<i>G. xanthosephalus</i> Neumer et Zander, 1992 — Бичок жовтоголовий	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
<i>G. stenatus</i> Gmelin, 1789 — Бичок червоноротий	— —	— —	— —	— —	++	++	++	++
<i>Zosterisessor ophiocephalus</i> (Pallas, 1814) — Бичок трав'яник змістоловий	— —	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н	++Н
<i>Proterorhinus tarmogatus</i> (Pallas, 1814) — Тупоносий бичок цуцик	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
<i>P. semilunaris</i> (Heckel, 1837) — Тупоносий бичок західний	— —?	— +	— +	— +	— —	— —	— —	— —
<i>Caspisoma caspium</i> (Kessler, 1877) — Бичок-каспіосома каспійський*	— —	— +Р	— +Р	— +Р	— —	— —	— —	— —
<i>Ventrophiloides braueri</i> Beling et Pijp, 1927 — Бичок-пуголовочок Браунера*	— —	— +Р	— +Р	— +Р	— —	— —	— —	— —
<i>Ventrophilus tidus</i> (Berg, 1898) — Бичок-пуголовочок голий	— +?	— +	— +	— +	— —	— —	— —	— —
<i>Sphragena sphragena</i> (Linnaeus, 1758) — Баракуда європейська	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
<i>S. pinguis</i> Günther, 1874 — Баракуда червона	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
<i>Thynnus thynnus</i> (Linnaeus, 1758) — Тунець блакитний	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
Sphragenidae — баракудові	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
Scombridae — скумбрієві	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —

Таксони		Ділянки Чорного моря					
Родина	Вид	Придунайська	Дністровсько-Одеська	Придніпровська	Ягорицько-Тарханкутська	Півд.-зах. Крим	Півд.-східн. Крим
Scombridae — скумбрієві	<i>Sarda sarda</i> (Bloch, 1793) — Пелагида атлантична	+ —	+ —	— —	++P	++P	++P
	<i>Scomber scombrus</i> Linnaeus, 1758 — Скумбрія атлантична	++P	++P	+ —	+ — ?	++P	++P
	<i>S. japonicus</i> Houttuyn, 1782 — Скумбрія японська	— —	+ O —	— —	— —	— —	— —
Xiphiidae — мечорилові	<i>Xiphias gladius</i> Linnaeus, 1758 — Риба-меч звичайна, Мечорил звичайний	— —	— —	+ P —	+ P —	+ P —	+ P —
Scorphaenidae — калканові	<i>Psetta maculosa</i> (Pallas, 1814) — Камбала-калкан чорноморська	++N	++N	++P	++N	++N	++N
	<i>Scorphaenoides rhombus</i> (Linnaeus, 1758) — Ромб гладенький	— —	— —	— —	— —	— —	+ O —
Pleuronectidae — камбалові	<i>Platichthys luscus</i> (Pallas, 1814) — Річкова камбала чорноморська, Глось	++N	++N	++P	++3	++3	++3
Bothidae — арногლოსові	<i>Arnoglossus kessleri</i> Schmidt, 1915 — Арноглось середземноморська, Камбала Кесслера*	— —	— —	— —	— —	++P	++P
Soleidae — солеєві	<i>Pegusa lascaris</i> (Risso, 1810) — Морський язик піщаний	++N	++N	++?	++N	++N	++N
Balistidae — спинорогові	<i>Balistes capricornis</i> Gmelin, 1789 — Спиноріг сірий	— —	— —	— —	— —	+ O —	— —

Примітка. Ліва позначка (+, —) — відомості літератури, права (+, —) — наявність сучасна, ? — дані сумнівні. Літерами позначено орієнтовну сучасну чисельність: 3 — звичайна, місями проміслова риба; Н — нечисленна, місцями зникаюча риба; Р — рідкісна риба; О — одиничні (випадкові) знахідки; В — вселенець. Зірочкою (*) позначені види, які занесені до 3-го видання Червоної книги України.

Таблиця 2. Розподіл таксонів риб на ділянках Чорного моря
 Table 2. Allocation of fish taxons in the Black Sea areas

Ділянки моря	Ряди			Родина			Роди			Види		
	Чисельність			Чисельність			Чисельність			Чисельність		
	Загально-відома	Сучасна	%*	Загально-відома	Сучасна	%*	Загально-відома	Сучасна	%*	Загально-відома	Сучасна	%*
Придунайська	15	15	100,0	36	35	97,2	53	52	98,1	77	78	101,3
Дністровсько-Одеська	16	13	81,3	40	32	80,0	61	51	83,6	83	73	88,0
Придніпровська	14	10	71,4	26	18	69,2	40	32	80,0	50	46	92,0
Ягорлицько-Тарханкутська	17	14	82,4	40	37	92,5	58	60	103,4	81	82	101,2
Південно-Західний Крим	18	16	88,9	48	44	91,7	80	79	98,8	114	111	97,4
Південно-Східний Крим	16	15	93,8	43	40	93,0	64	67	104,7	95	94	98,9

* Сучасна чисельність таксонів у % від загальної кількості таксонів відомих для відповідної ділянки моря.

Ягорлицько-Тарханкутська ділянка характеризується високою різноманітністю видового складу риб (Виноградов, 1960, 1967; Манило, 2008–2009, 2009а; Мовчан, 2000; Павловская, 1950; Пинчук, Ткаченко, 1996; Световидов, 1964; Ткаченко, 2005, ін.), за яким вона не поступається Дністровсько-Одеській ділянці. За нашими підрахунками, на цій ділянці загалом відзначався 81 вид (58 родів, 40 родин, 17 рядів) риб, а сучасна іхтіофауна Ягорлицько-Тарханкутської ділянки налічує 82 види (60 родів, 37 родин, 14 рядів) (табл. 1, 2). Тут уперше відзначено *Benthophiloides brauneri*. З цієї ділянки до ЧКУ (2009) занесено 19 видів (14 родів, 12 родин): *A. nudiventris*, *A. gueldenstaedtii*, *A. sturio*, *A. stellatus*, *H. huso*, *S. labrax*, *L. piscatorius*, *Z. faber*, *S. variegatus*, *S. tenuirostris*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *S. scribea*, *S. umbra*, *U. cirrosa*, *Ctenolabrus rupestris*, *D. bimaculatus* *C. risso*, *B. brauneri*.

Перш ніж перейти до розгляду різноманіття видового складу останніх двох морських ділянок Чорного моря, зокрема Південно-Західного і Південно-Східного Криму, слід зробити кілька коротких зауважень щодо умов існування риб у цих акваторіях, які досить суттєво відрізняються від умов існування риб в інших ділянках, розглянутих вище. У першу чергу це стосується високої солоності води, яка характерна для майже усього узбережжя Криму. По-друге, для Криму, особливо для його південно-західної частини, характерна наявність численних, глибоких, захищених від відкритого моря, але добре з'єднаних з останнім, великих за площею затишних бухт. Крім того, всі береги Криму кам'яністі, різані упродовж усього узбережжя, а прибережна зона має багато скель, великого каміння з численними щілинами, гротами, норами та іншими схованками за наявності відносно добре розвинутої підводної рослинності, яка вкриває підводні субстрати. Різноманітність умов існування риб обумовлює різноманітність та багатство їхнього видового складу. Нарешті слід констатувати досить детальну вивченість морської іхтіофауни Криму у порівнянні з вивченістю інших ділянок Чорного моря в межах України, завдяки постійній роботі іхтіологів Севастополя (ІнБПМ), Карадазького заповідника та інших організацій регіону, про що свідчать публікації, присвячені цим тваринам (Болтачев, 1999, 2003; Болтачев и др., 2008, 2009; Виноградов, 1947, 1949; Гордина, 1971, 1976; Дука, 1959; Дука, Гордина, 1971; Калинина, 1983; Овен, 1993; Попов, 1939; Салехова и др., 1987, 2007; Смирнов, 1959; Чесалина и др., 2009; Шаганов, 2007; Шаганов, Курченко, 2005; Шаганов, Милованов, 2005, 2009; Шаганов, Чепель, 2009 та ін.).

Південно-Західний Крим має найрізноманітнішу за видовим складом іхтіофауну у порівнянні з рибним населенням усіх інших ділянок Чорного моря. Загалом раніше тут відзначалося 114 видів риб із 80 родів, 48 родин і 18 рядів. Зараз, за нашими даними, спостерігається деяке зменшення різноманіття риб у цій акваторії, на якій зустрічається 111 видів риб (79 родів, 44 родини, 16 рядів) (табл. 1, 2). Найчисельніший і склад риб, які занесені до ЧКУ (2009) з даної ділянки, він включає 28 видів (22 роди, 16 родин): *A. nudiventris*, *A. gueldenstaedtii*, *A. sturio*, *A. stellatus*, *H. huso*, *S. labrax*, *L. piscatorius*, *L. ramada*, *Z. faber*, *S. variegatus*, *S. tenuirostris*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *S. scribea*, *D. puntazzo*, *B. boops*, *S. umbra*, *U. cirrosa*, *C. chromis*, *L. viridis*, *S. rostratus*, *C. rupestris*, *L. lepadogaster*, *L. candolii*, *D. bimaculatus* *C. risso*, *C. pussilus*, *A. kessleri*.

Південно-Східний Крим за різноманіттям таксономічного складу іхтіофауни фактично лише трохи поступається південно-західній ділянці. Зокрема у попередні роки у цій акваторії відзначалося принаймні 95 видів риб (64 роди, 43 родини,

16 рядів), а на сьогодні, за нашими підрахунками, тут можна зустріти 94 види риб (67 родів, 40 родин, 15 рядів) (табл. 1, 2). До ЧКУ (2009) з цієї ділянки занесено 26 видів (22 роди, 14 родин): *A. nudiventris*, *A. gueldenstaedtii*, *A. stellatus*, *H. huso*, *S. labrax*, *L. piscatorius*, *Z. faber*, *S. variegatus*, *S. tenuirostris*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *S. scriba*, *D. puntazzo*, *B. boops*, *S. umbra*, *U. cirrosa*, *C. chromis*, *L. viridis*, *S. rostratus*, *C. rupestris*, *L. lepadogaster*, *L. candolii*, *D. bimaculatus* *C. risso*, *C. pussilus*, *A. kessleri*.

Оцінюючи різноманітність таксономічного складу іхтіофауни та його розподіл на різних ділянках Чорного моря (табл. 1, 2), можна констатувати, що в іхтіофауні цієї акваторії постійно відбуваються певні зміни, викликані переважно діяльністю людини, що приводить до змін оточуючого середовища риб і, відповідно, їхнім реагуванням на такі зміни.

Нові, рідкісні, зниклі, випадкові та сумнівні види риб Чорного моря у межах України

Суттєвим фактором при оцінці таксономічного складу іхтіофауни Чорного моря є рівень моніторингу і вивченості моря біля берегів України, про що свідчать наведені нижче матеріали. Зокрема нові види вітчизняної і зарубіжної іхтіофауни, які відзначені чи описані в солонуватих та морських водах України принаймні за останні 100 років, нараховують за нашими підрахунками 29 видів і належать до 16 родин. **Congridae:** *Conger conger*. В Україні, мабуть, випадкова риба. Відзначено тільки одного разу біля півд. узбережжя Криму в 19 ст. **Clupeidae:** *Sardinella aurita*. В Україні трапляється дуже рідко, майже випадково. Зокрема, реєструвалася біля чорноморських берегів Криму (1 екз. у 1981 р. біля Карадагу; в жовтні 1998 р. у Балаклавській бух. статевозріла самиця завдовжки 20,9 см та масою 130,4 г). Нещодавно (2008 р.) 1 екз. цієї риби із загальною довжиною тіла 23,7 см та масою 105,4 г був зловлений на виході зі Стрілецької бухти поблизу Севастополя. *Alosa fallax* — в Україні, мабуть, випадкова риба. Відзначена лише один раз у Керченській протоці в 1924 р. **Cyprinidae:** *Alburnus sarmaticus* — новий для України вид, описаний в 2007 р. **Gadidae:** *Micromesistius poutassou* — в Україні, мабуть, випадкова риба. Відзначена лише одного разу 19.01.1999 р. у прибережній зоні Чорного моря поблизу мису Айя (1 екз. завдовжки 15,7 см, масою 26,8 г, віком, мабуть, близько 1 р.). **Mugilidae:** *Chelon labrosus* — в Україні зрідка відзначається біля берегів Криму, зокрема в жовтні 1983 р. в районі мису Фіолент, де на глибині 10–16 м спостерігали зграї цієї кефалі, в яких нараховувалося по 15–20 великих особин; 31.10.1999 р. (1 екз., Балаклавська бух.), 16.09.2000 р. (1 екз., поблизу мису Айя) тощо. Вважається, що ця риба — середземноморський мігрант, який заходить у наші води навесні і влітку, а при похолоданні відкочовує в Середземне море; *Liza haematocheilus* — вселенець (рибогосподарські цілі). Натуралізувалася і увійшла до складу місцевої іхтіофауни; *Liza ramada*. В Україні вказувалася біля берегів Криму (Севастополь), а також у півн.-зах. частині Чорного моря (район гирла Дунаю, V–X. 1946–1947 рр.). Нещодавно (2006 р.) 1 екз. загальною довжиною тіла 46,5 см і масою 960 г здобутий на глибині близько 8 м поблизу Балаклавської бухти. **Dactylopteridae:** *Dactylopterus volitans* — в Україні, мабуть, випадкова риба, яка тут була здобута лише одного разу (вересень 1979 р., Одеська затока Чорного моря, 1 екз. завдовжки 18,5 см). **Syngnathidae:** *Syngnathus acus*. Нещодавно,

у 2006 р. відзначена в Чорному морі біля кримських берегів. **Carangidae**: *Naucrates ductor* — в Україні, мабуть, випадкова риба: достовірно відомий єдиний здобутий екземпляр в 70-х роках 19 ст. у Чорному морі на рейді м. Одеси. **Sparidae**: *Dentex dentex* — в Україні, мабуть, випадкова риба. Реєструвалася лише в півн.-зах. частині Чорного моря, зокрема в Бурнаському морському районі (1 екз.?, 1957–1961 рр.?). Знахідка викликає сумнів. *Diplodus sargus* — в Україні, мабуть, випадкова риба, оскільки відома лише по 1 екз., який був зловлений в районі Севастополя в 1950 р., проте правильність визначення виду за опудалом викликає сумнів. *Sarpa salpa*. В Україні відзначена лише нещодавно в Тендрівській затоці (1 екз., 29.07.1998) та біля берегів Криму (1 екз., Балаклавська бух., 20.09.1999). Мабуть, вже увійшла до складу місцевої іхтіофауни, бо зараз вилов цієї риби в Балаклавській бухті досягає іноді кількох центнерів на рік. **Chaetodontidae**: *Heniochus acuminatus* — в Україні, мабуть, випадкова риба, оскільки відоме єдиний випадок здобування цієї риби (1 екз., Чорне море, Балаклавська бухта, 27.10.2003 р.). **Blenniidae**: *Parablennius incognitus* — в Україні лише нещодавно, у 2002 р. знайдений в Чорному морі біля південних кримських берегів, а вже наступного року почав масово зустрічатися в прибережних водах від Севастополя до мису Фіолент, що може свідчити про входження цього виду до місцевої іхтіофауни. *Blennius ocellaris* — в Україні, мабуть, випадкова риба, відзначена лише один раз у Чорному морі біля кримських берегів (Севастополь, 1.10.1904 р., 1 екз.); *Lipophrys adriaticus* — в Україні, мабуть, випадкова риба, вказана тільки одного разу в Чорному морі біля кримських берегів (Панайотова бухта біля Севастополя, 19.06.1924 р., 2 екз. завдовжки до 35 мм). **Gobiidae**: *Tridentiger trigenocephalus* — вселенець. Уперше відловлений 1 екз. завдовжки 44,2 мм 4.09.2006 р. в естуарній зоні річки Чорна приблизно за 400 м від впадіння її в Севастопольську бухту на глибині 4–5 м (Чорне море, Крим). Повторно цей вид відзначено в Севастопольській бух. у липні 2008 р., що свідчить про можливість його натуралізації в Чорному морі; *Neogobius cephalargoides* Pinchuk, 1976 — новий для науки і України вид; *Gobius xanthocephalus* — в Україні відомий тільки з півд.-зах. частини чорноморського узбережжя Криму (Севастополь, зокрема бухт Омега і Карантинна, де в липні–червні 1967 р. на глибинах 1–5 м у заростях цистозіри було відловлено 6 екз. цієї риби). Нещодавно невеличке угруповання цієї риби відзначено поблизу Севастополя в бухті Козачій; *Gobius cruenatus* — в Україні лише нещодавно (2002 р.) відзначений в прибережних водах Криму, зараз спостерігається стала тенденція збільшення чисельності цієї риби; *Proterorhinus semilunaris* — новий для України вид; *Benthophilus nudus* — новий для України вид. **Sphyraenidae**: *Sphyraena sphyraena* — в Україні вказувалася біля кримських берегів (Балаклава, 1905 р., 1 екз.; Севастополь, 1950 р., 1 екз.) та в півн.-зах. частині Чорного моря (у 1945–1946 рр. неодноразово зустрічалася в районі Одеси, зокрема, 17.09.1946 р. в Одеській бух. був відловлений 1 екз. завдовжки 37 см і масою 150 г). Нещодавно (2007 р.) 2 екз. цієї риби знову зловили в районі Севастополя (на виході зі Стрілецької бух. і в Балаклавській бух.); *Sphyraena pinguis* — в Україні, мабуть, випадкова риба. Відома з Балаклавської бухти (Чорне море, Крим), де 2 статевонезрілі екз. завдовжки 11,5 і 11,7 см і масою тіла відповідно 9,4 і 11,7 г були зловлені 20.08.1999 р. на глибині 16–18 м. **Scombridae**: *Scomber japonicus* — в Україні, мабуть, випадкова риба. Відома лише з півн.-зах. частини Чорного моря (район с. Чорноморка поблизу Одеси, 1 екз. завдовжки 22,3 см, 9.07.1954 р.). **Scophthalmidae**:

Scophthalmus rhombus — в Україні, мабуть, випадкова риба, яка відома з узбережжя Криму (1 екз., Феодосія, Кесслер, 1877; 2 екз., Карадаг, 13 і 15.07.1946 р.). **Balistidae**: *Batistes capriscus* — в Україні, мабуть, випадкова риба (?): в 20-ті роки 20 ст. відзначена в Стрілецькій бухті Севастополя та біля Балаклави; 1 екз. (самиця завдовжки 43,8 см і масою 1320 г) був зловлений в січні 1967 р. в Чорному морі (Крим, Севастопольська бухта).

До цього слід додати, що зниклими з іхтіофауни України вважаються *Acipenser nudiiventris*, *A. sturio* (Acipenseridae) та, мабуть, слід вважати таким вид *Sander marinus* (Percidae).

Вище зазначалася можливість випадкового знаходження окремих видів риб у наших водах, але можна згадати і деяких інших риб, існування яких у водах країни є, на наш погляд, також проблематичним і тому вони не включені нами до загального складу іхтіофауни Чорного моря у межах України. На деяких з них нами вказувалося раніше (Мовчан, 2006), проте іноді, при розгляді регіональних списків та в окремих публікаціях, згадуються й інші види.

На нашу думку, фактично на сьогодні, випадає з іхтіофауни Чорного моря в межах України принаймні 21 вид риб (*A. nudiiventris*, *A. sturio*, *C. conger*, *A. fallax*, *M. potassou*, *L. piscatorius*, *D. volitans*, *S. marinus*, *T. trachurus*, *N. ductor*, *D. dentex*, *D. sargus*, *H. acuminatus*, *B. ocellaris*, *L. adriaticus*, *S. pinguis*, *T. thynnus*, *S. japonicus*, *X. gladius*, *S. rhombus*, *B. capriscus*), які належать до 14 родів (*Conger*, *Micromesistius*, *Lophius*, *Dactylopterus*, *Sander*, *Naucrates*, *Dentex*, *Heniochus*, *Blennius*, *Lipophris*, *Thunnus*, *Xiphias*, *Scophthalmus*, *Balistes*) і 6 родин (Congridae, Lophiidae, Dactylopteridae, Percidae, Chaetodontidae, Xiphiidae, Balistidae).

Аналізуючи таксономічний склад чорноморських риб (табл. 1), слід зазначити, що за кількістю родів серед загального складу морської іхтіофауни першість займає родина Gobiidae (13 родів), за якою відповідно йдуть родини Sparidae, Blenniidae (по 6), Clupeidae (5), Mugilidae, Syngnathidae, Labridae, Scombridae (по 3), Acipenseridae, Gadidae, Gasterosteidae, Percidae, Carangidae, Sciaenidae, Gobiesocidae, Scophthalmidae (по 2 роди). За кількістю видів домінує також родина Gobiidae (29 видів), за якою слідом йдуть родини Blenniidae (9), Clupeidae, Syngnathidae, Sparidae (по 8), Labridae (7), Mugilidae (6), Acipenseridae (5), Scombridae (4), Atherinidae, Carangidae, Gobiesocidae (по 3), Gadidae, Gasterosteidae, Percidae, Centrancantidae, Callionymidae, Sphyracnidae і Scophthalmidae (по 2 види). Всі інші родини включають по 1 роду і 1 виду.

Таким чином, підсумовуючи, можна констатувати, що в іхтіофауні Чорного моря в межах України загалом реєструвалося 18 рядів, 50 родин, 91 рід і 139 видів. За нашими даними, сучасна іхтіофауна включає 44 родини, 77 родів і 118 видів риб (табл. 1, 2). Зараз сучасні риби об'єднуються в 17 рядів (не реєструються представники Tetraodontiformes): Squaliformes, Rajiformes (підклас Elasmobranchii класу Chondrichthyes), Acipenseriformes (підклас Chondrostei класу Actinopterygii) та Anguilliformes, Clupeiformes, Salmoniformes, Gadiformes, Ophidiiformes, Lophiiformes, Mugiliformes, Atheriniformes, Beloniformes, Zeiformes, Gasterosteiformes, Scorpaeniformes, Perciformes і Pleuronectiformes (підклас Neopterygii, відділ Teleostei класу Actinopterygii). Всі названі вище риби належать до підтипу черепних (Craniata) типу хордових (Chordata) тварин (Nelson, 2006).

Охорона риб чорноморської фауни

При розгляді складу риб на різних ділянках Чорного моря вже вказувалися ті рідкісні чи зникаючі види риб, які потребують охорони з боку держави. Слід зазначити, що Червона книга України (фактично список рідкісних і таких, що зникають під негативним впливом господарської діяльності людини видів фауни і флори нашої країни) — це прийнятий на державному рівні більш-менш визначений діючий закон, який конкретно охороняє природу і сприяє не тільки створенню охоронних акваторій і територій, але й передбачає відповідну карну відповідальність за нанесену шкоду природі. На жаль, можна констатувати непослідовність влади у питанні додержання цього законодавчого документу. Так, у першому виданні ЧКУ (1980) включення міног і риб навіть не розглядалось, до 2-го видання (1994), не зважаючи на спротив рибогосподарських організацій, увійшло лише 34 таксони цих тварин, з яких 18 (52,9%) риб мешкають у солонуватих і солоних водах і, нарешті, у 3-є видання, після тривалої «боротьби» з держструктурами, які лобіюють інтереси рибного бізнесу, вдалося включити значно повніший список риб (Мовчан, 2009). Підкреслимо також, що, по-перше, такі великі розриви у часі (за законом перевидання, тобто оновлення ЧКУ мусить відбуватись кожні 10 років!) аж ніяк не сприяють охороні тваринного світу. І, по-друге, акцентуємо увагу на тому, що часом спостерігається принаймні безвідповідальна позиція рибогосподарників, які нехтують розробками науковців у гонитві за одержанням негайних матеріальних зисків. Зокрема за матеріалами С.В. Межжеріна (Межжерин, 2008), за останні 50 років вилов риби в наших водоймах зменшився у 10 разів, а кількість видів промислової іхтіофауни скоротилась утричі, і тому доцільніше порівнювати сучасний стан запасів з тим природним, який був у період максимальних виловів, тобто у 30–60-х рр. минулого століття. Так, з 69 промислових категорій риб (деякі утворені кількома видами, наприклад, «бички») у 22 вилови зменшилися більш ніж у 100 разів, і зараз запаси цих риб складають не більше 1% минулого рівня, а 24 категорії скоротили чисельність в 10–100 разів, тобто загалом 46 категорій промислових риб з 69 зменшили свою чисельність більш ніж на порядок і таким чином включають види, які стрімко зникають. Це і є яскравим прикладом відношення держави до охорони тваринного світу, зокрема й до охорони риб.

До 3-го видання Червоної книги України (2009) загалом включено 71 вид міног і риб. Рибне населення Чорного моря представлене 39 видами (більше 33% сучасного складу риб цієї акваторії, і 54,9% занесених у ЧКУ), зокрема це: *A. nudiventris*, *A. sturio*, *A. gueldenstaedtii*, *A. stellatus*, *H. huso*, *A. sarmaticus*, *S. labrax*, *L. ramada*, *L. piscatorius*, *Z. faber*, *S. variegates*, *S. tenuirostris*, *H. guttulatus*, *C. lucerna*, *D. labrax*, *S. scribea*, *S. marinus*, *P. demidoffii*, *D. puntazzo*, *P. erythrinus*, *B. boops*, *S. umbra*, *U. cirrosa*, *C. chromis*, *C. rupestris*, *S. rostratus*, *L. viridis*, *T. tripteronotus*, *L. lepadogaster*, *L. candolii*, *D. bimaculatus*, *C. risso*, *C. pussilus*, *G. paganellus*, *G. bucchichi*, *C. caspium*, *B. brauneri*, *B. stellatus*, *A. kessleri* (29 родів, 18 родин і 9 рядів). Безумовно, цей склад чорноморської іхтіофауни в майбутньому повинен бути переглянутим за підсумками нових іхтіофауністичних досліджень, на підставі яких і будуть внесені відповідні зміни, на наше переконання, у бік збільшення «червонокнижних» видів риб.

Висновки

1. В іхтіофауні Чорного моря в межах України загалом відзначалося 18 рядів, 50 родин, 91 рід і 139 видів. Уперше за останні 35–45 років встановлено, що сучасна іхтіофауна цієї акваторії включає 44 родини, 77 родів і 118 видів риб. Чорноморські риби належать до 17 рядів: Squaliformes, Rajiformes (підклас Elasmobranchii класу Chondrichthyes), Acipenseriformes (підклас Chondrostei класу Actinopterygii) та Anguilliformes, Clupeiformes, Salmoniformes, Ophidiiformes, Lophiiformes, Mugiliformes, Beloniformes, Zeiformes, Gasterosteiformes, Scorpaeniformes, Perciformes, Pleuronectiformes і Tetraodontiformes (підклас Neopterygi, відділ Teleostei класу Actinopterygii).

2. Серед загального складу морської іхтіофауни за кількістю родів домінує родина Gobiidae (13 родів), за якою відповідно йдуть, родини Sparidae, Blenniidae (по 6), Clupeidae (5), Mugilidae, Syngnathidae, Labridae, Scombridae (по 3), Acipenseridae, Gadidae, Gasterosteidae, Percidae, Carangidae, Sciaenidae, Gobiesocidae, Scopthalmidae (по 2 роди). За числом видів на першому місці також стоїть родина Gobiidae (29 видів), за якою йдуть слідом родини Blenniidae (9), Clupeidae, Syngnathidae, Sparidae (по 8), Labridae (7), Mugilidae (6), Acipenseridae (5), Scombridae (4), Atherinidae, Carangidae, Gobiesocidae (по 3), Gadidae, Gasterosteidae, Percidae, Centracantidae, Callionymidae, Sphyracidae і Scopthalmidae (по 2 види). Всі інші родини включають по 1 роду і 1 виду.

3. Нові види вітчизняної і зарубіжної іхтіофауни, які відзначені чи описані в чорноморських водах України принаймні за останні 100 років, нараховують 30 видів і належать до 16 родин: *C. conger* (Congridae), *S. aurita*, *A. fallax* (Clupeidae), *A. sarmaticus* (Cyprinidae), *M. poutassou* (Gadidae), *C. labrosus*, *L. haematocheilus*, *L. ramada* (Mugilidae), *D. volitans* (Dactylopteridae), *S. acus* (Syngnathidae), *N. ductor* (Carangidae), *D. dentex*, *D. sargus*, *S. salpa* (Sparidae), *H. acuminatus* (Chaetodontidae), *P. incognitus*, *B. ocellaris*, *L. adriaticus* (Blenniidae), *T. triginocephalus*, *N. cephalargoides*, *M. macrocephalus*, *G. cruenatus*, *G. xanthocephalus*, *P. semilunaris*, *B. nudus* (Gobiidae), *S. sphyraena*, *S. pinguis* (Sphyracidae), *S. japonicus* (Scombridae), *S. rhombus* (Scopthalmidae), *B. capriscus* (Balistidae).

4. На сьогодні з іхтіофауни Чорного моря в межах України фактично не реєструються принаймні 21 вид риб (*A. nudiventris*, *A. sturio*, *C. conger*, *A. fallax*, *M. poutassou*, *L. piscatorius*, *D. volitans*, *S. marinus*, *T. trachurus*, *N. ductor*, *D. dentex*, *D. sargus*, *H. acuminatus*, *B. ocellaris*, *L. adriaticus*, *S. pinguis*, *T. thynnus*, *S. japonicus*, *X. gladius*, *S. rhombus*, *B. capriscus*), які належать до 14 родів (*Conger*, *Micromesistius*, *Lophius*, *Dactylopterus*, *Sander*, *Naucrates*, *Dentex*, *Heniochus*, *Blennius*, *Lipophris*, *Thunnus*, *Xiphias*, *Scopthalmus*, *Balistes*) 6-ти родин (Congridae, Lophiidae, Dactylopteridae, Percidae, Chaetodontidae, Xiphiidae, Balistidae).

5. Порівняльний аналіз видового складу рибного населення з різних ділянок Чорного моря в межах України свідчить, що найрізноманітніший склад іхтіофауни на сьогодні спостерігається на ділянках моря біля Південно-Західного і Південно-Східного Криму (відповідно 111 і 94 види) і помітно зменшується на Ягорлицько-Тарханкутській (82), Придунайській (78), Дністровсько-Одеській (73) ділянках, та вкрай низький (46 видів) на Дніпровській ділянці.

6. Під впливом негативних наслідків господарської діяльності людини відбулись і тривають помітні зміни в іхтіофауні: спостерігається деякий перерозподіл видового складу, помітно скорочують свою чисельність і ареал, в окремих випадках стають дуже рідкісними або нечисленними, на окремих ділянках зникаючими чи зниклими чимало видів, що в значній мірі збіднює різноманіття рибного населення. Про це свідчить той факт, що зниклими в іхтіофауні України зараз вважаються *A. nudiventris*, *A. sturio* (Acipenseridae) та, мабуть, слід вважати й судака морського — *S. marinus* (Percidae). Крім того, до 3-го видання Червоної книги України (2009) загалом включено 71 вид міног і риб, серед яких мешканці Чорного моря налічують 39 видів (понад 33% сучасного складу риб цієї акваторії), які належать до 29 родів, 18 родин і 9 рядів, що може свідчити про необхідність удосконалення природоохоронної роботи в басейні Чорного моря.

7. Іхтіофауна територіальних вод України в Чорному морі потребує постійного моніторингу, особливо в північно-західній частині останнього, де фауністичний склад риб вивчений недостатньо.

- Алеев Ю.Г. О систематическом положении ставриды Черного моря // Вопр. ихтиологии. — 1956. — № 7. — С. 174–184.
- Амброз А.И. Рыбы Днепра, Южного Буга и Днпровско-Бугского лимана. — Киев: Изд-во АН УССР, 1956. — 405 с.
- Балацкий К.Л., Волошкевич А.Н. Рыбы Дунайского биосферного заповедника // Дельта и человек: Екологічна газета Придунайського краю. — 2005. — № 19. — 4 с.
- Биология северо-западной части Черного моря / Под ред. К.А. Виноградова. — Киев: Наук. думка, 1967. — 268 с.
- Богуцкая Н.Г., Насека А.М. Каталог бесчелюстных и рыб пресных и солоноватых вод России с номенклатурными и таксономическими комментариями. — М.: Товарищество научных изданий КМК, 2004. — 389 с.
- Болтачев А.Р. Ихтиофауна шельфа Крыма // Биологическое и ландшафтное разнообразие Крыма: проблемы и перспективы. — Симферополь: Сонат, 1999. — С. 113–116.
- Болтачев А.Р. Таксономическое разнообразие // Современное состояние биоразнообразия прибрежных вод Крыма (Черноморский сектор). Ихтиофауна черноморского побережья Крыма. — Севастополь: ЕКОСИ-Гидрофизика, 2003. — С. 364–379.
- Болтачев А.Р., Астахов Д.А. Необычная находка длинноперой вымпельной рыбы-бабочки *Heniochus acuminatus* (Chaetodontidae) в Балаклавской бухте (Севастополь, юго-западный Крым) // Вопр. ихтиологии. — 2004. — № 6. — С. 853–854.
- Болтачев А.Р., Васильева Е.Д., Данилюк О.Н. Первая находка китайского полосатого трехзубого бычка *Tridentiger trigonopcephalus* (Perciformes, Gobiidae) в Черном море (эстуарий реки Черная, Севастопольская бухта) // Вопр. ихтиологии. — 2007. — 47, № 6. — С. 847–850.
- Болтачев А.Р. Гаевская А.В., Зуев Г.В., Юрахно В.М. Северная путассу *Micromesistius poutassou* (Risso, 1826) (Pisces: Gadidae) — новый для фауны Черного моря вид // Экология моря, 1999. — Вып. 48. — С. 79–82.
- Болтачев А.Р., Зуев Г.В. Состав и экологическая структура ихтиофауны лимана Донузлав (северо-западный Крым) // Вопр. ихтиологии. — 1999. — № 1. — С. 57–63.
- Болтачев А.Р., Зуев Г.В., Корнейчук Ю.М., Гуцал Д.К. О находке круглой сардинеллы *Sardinella aurita* (Clupeidae) в Черном море у берегов Крыма // Вопр. ихтиологии. — 2000. — № 2. — С. 275–276.
- Болтачев А.Р., Карпова Е.П. Бычок лысун Бата *Pomatoschistus bathi* (Perciformes, Gobiidae) — новый вид для ихтиофауны крымского побережья Черного моря // Морський екологічний журн. — 2010. — № 2. — С. 57.

- Болтачев А.Р., Карпова Е.П., Данилюк О.Н. Результаты исследований ихтиофауны черноморской прибрежной зоны Крыма // *Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези I Міжнар. іхтіол. наук.-практ. конф.* (Канів, 18–21 вересня 2008 р.). — Канів, 2008. — С. 18–20.
- Болтачев А.Р., Карпова Е.П., Данилюк О.Н. Эколого-фаунистический анализ ихтиоценозов некоторых бухт Севастополя // *Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези II Міжнар. іхтіол. наук.-практ. конф.* (Севастополь, 16–19 вересня 2009 р.). — Севастополь, 2009. — С. 12–15.
- Болтачев А.Р., Карпова Е.П., Мачкевский В.К. Натурализация бычка Миллера *Millerigobius macrocephalus* (Perciformes, Gobiidae) в Севастопольской бухте Черного моря // *Морський екологічний журн.* — 2010. — № 1. — С. 32.
- Болтачев А.Р., Юрахно В.М. Новые свидетельства продолжающейся медитерранизации ихтиофауны Черного моря // *Вопр. ихтиологии.* — 2002. — № 6. — С. 744–750.
- Борисенко А. Мелакопия (*Umbrina cirrosa* L.) в сев.-зап. углу Черного моря // *Природа.* — 1936. — № 6. — С. 117–118.
- Брискина М.М. Типы питания промысловых рыб Черного моря (ставриды, скумбрии, барабули, черноморской пикши, кефали) // *Тр. ВНИРО.* — 1954. — 28. — С. 136–150.
- Бугай К.С. К вопросу о размножении морского судака (*Lucioperca marina* Cuv.) в Днепровско-Бугском лимане // *Гидробиол. журн.* — 1971. — № 2. — С. 90–96.
- Бугай К.С., Залумі С.Г. Зміни абіотичних умов існування риб у пониззі Дніпра та Дніпровсько-Бузькому лимані після спорудження каскаду водоймищ / Вплив зарегульованого стоку на біологію та чисельність промислових видів риб. — К.: Наук. думка, 1967. — С. 5–27.
- Бурнашев М.С., Гаврилица Л.А., Яровая С.И. Изменения в составе ихтиофауны и биологии основных промысловых рыб Днестровского лимана после зарегулирования р. Днестр // *Учен. зап. Кишинев. ун-та.* — 1967. — 89. — С. 72–86.
- Бурнашев М.С., Чепурнов В.С., Долгий В.Н. Некоторые сведения о тунцах в Черном море // *Учен. зап. Кишинев. ун-та.* — 1954а. — 13. — С. 41–42.
- Бурнашев М.С., Чепурнов В.С., Долгий В.Н. Рыбы и рыбный промысел реки Днестр. // *Учен. зап. Кишинев. ун-та.* — 1954б. — 13. — С. 17–40.
- Бурнашев М.С., Чепурнов В.С., Каниковская К.С. Темп роста сингиля в условиях лимана Шаболат // *Учен. зап. Кишинев. ун-та.* — 1958. — 32. — С. 115–129.
- Бурнашев М.С., Чепурнов В.С., Кубрак И.Ф. и др. Материалы по ихтиофауне лимана Сасык (Кундук) в течение лета 1956 г. // *Учен. зап. Кишинев. ун-та.* — 1958. — 38. — С. 62–90.
- Васильева Е.Д. Рыбы Черного моря. Определитель морских, солоноватоводных, эвригалинных и проходных видов с цветными иллюстрациями, собранными С.В. Богородским. — М.: Изд-во ВНИРО, 2007. — 238 с.
- Васильева Е.Д., Богородский С.В. Два новых вида бычков (Gobiidae) в ихтиофауне Черного моря // *Вопр. ихтиологии.* — 2004. — № 5. — С. 599–606.
- Варпаховский Н.А. Определитель пресноводных рыб Европейской России. — СПб.: Издание А.С. Суворина, 1898. — 240 с.
- Виноградов А.К. Рыбы. Общая характеристика // *Северо-западная часть Черного моря: биология и экология* / Под ред. Ю.П. Зайцева, Б.Г. Александрова, Г.Г. Миничевой. — Киев: Наук. думка, 2006. — С. 305–309.
- Виноградов К.А. Список рыб Черного моря, що зустрічаються в районі Карадагської біологічної станції // *Доп. АН УРСР. Відділ біол. наук.* — 1947. — № 5. — С. 57–60.
- Виноградов К.А. Список рыб Черного моря, встречающихся в районе Карадагской биологической станции, с замечаниями об их биологии // *Тр. Карадаг. биол. ст.* — 1949. — Вып. 7. — С. 76–106.
- Виноградов К.А. Вопросы биологии северо-западной части Черного моря в работах Одесской биологической станции Института гидробиологии Академии наук УССР // *Вопр. экологии.* — 1957. — 1. — С. 171–179.
- Виноградов К.О. Ихтиофауна північно-західної частини Чорного моря. — К.: Вид-во АН УРСР, 1960. — 116 с.
- Виноградов К.А. Ихтиофауна филофорного поля Зернова / *Биология северо-западной части Черного моря.* — Киев: Наук. думка, 1967. — С. 232–234.
- Водяницкий В.А. О естественноисторическом районировании Черного моря и в частности у берегов Крыма // *Тр. Севастоп. биол. станц.* — 1949. — 7. — С. 249–255.
- Волошкевич О.М. Анатомічний список риб Дунайського біосферного заповідника / *Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника, збереження та управління.* — К.: Наук. думка, 1999. — С. 564–567.

- Воля Е.Г., Дручин А.И., Черников Г.Б. Характеристика современного состояния ихтиофауны Хаджибейского лимана / Академику Л.С. Бергу — 130 лет: Сб. науч. статей. — Бендеры: Есо-TIRAS, 2006. — С. 62–65.
- Голенченко А.П. Тунец в Черном море // Природа. — 1955. — № 9. — С. 106–108.
- Горбунова Н.Н. Районы размножения и питание личинок меч-рыбы [*Xiphias gladius* Linne (Pisces, Xiphiidae)] // Вопр. ихтиологии. — 1969. — № 3. — С. 474–488.
- Гордина А.Д. Видовой состав и численность икры и личинок рыб в зарослях цистозиры Черного моря // Биология моря (Киев). — 1971. — Вып 25. — С. 47–57.
- Гордина А.Д. Распределение и сезонные изменения численности взрослых рыб в зарослевых биоценозах Черного моря // Биология моря (Киев). — 1976. — Вып 39. — С. 78–92.
- Гордина А.Д., Багнюкова Т.И. О нересте меч-рыбы *Xiphias gladius* в Черном море // Вопр. ихтиологии. — 1992. — № 4. — С. 166.
- Грацианов В.И. Опыт обзора рыб Российской Империи в систематическом и географическом отношении // Тр. отдела ихтиологии Император. Русск. об-ва акклиматизации животных и растений. — М.: Вильде, 1907. — 567 с.
- Гринбарт С.Б. К изучению зообентоса Тилигульского лимана и его кормовых ресурсов. // Сб. биол.-почв. факультета Одесского ун-та. — 1953. — 6. — С. 85–105.
- Гудимович П.К. Морской чорт // Природа. — 1956. — № 1. — С. 118–119.
- Дехник Т.В. Ихтиопланктон Черного моря. — Киев: Наук. думка, 1973. — 235 с.
- Дехник Т.В., Павловская Р.М. Распределение икры и личинок некоторых рыб Черного моря // Тр. АзчерНИРО. — 1950. — Вып. 14. — С. 151–176.
- Дніпровсько-Бузький лиман. Вплив гідробудівництва на гідрхімію лиману, біологію вод. організмів та їх чисельність** — К.: Наук. думка, 1971. — С. 395–412.
- Долгий В.Н. Материалы по биологии бычка-травяника *Zosterisessor ophiocephalus* (Pallas) в условиях лиманов Тузловской группы // Учен. зап. Кисинев. ун-та. Сер. Биол. — 1962. — 62. — Вып. 1. — С. 129–135.
- Долгий В.Н. Влияние антропогенных факторов на видовой состав, численность и рыбохозяйственное значение ихтиофауны Кучурганского водохранилища: Тез. докл. Всес. совещ. по пробл. кадастра и учета животного мира, ч. 3. — Уфа: Башкирское книжное изд-во, 1989. — С. 337–338.
- Дука Л.А. О нересте рыб в Севастопольской бухте // Тр. Севастоп. биол. ст. — 1959. — Вып. 11. — С. 189–199.
- Дука Л.А., Гордина А.Д. Видовой состав и питание молоди рыб Черного моря в зарослях цистозиры // Биология моря (Киев). — 1971. — Вып. 23. — С. 133–159.
- Жукинський В.Н., Вятчанина Л.И., Щербуха А.Я. Формализованная характеристика ихтиофауны Украины для оценки ее состава и состояния популяций // Гидробиол. журн. — 1995. — № 4. — С. 17–41.
- Зайцев Ю.П. Размножение морских рыб в Одесском заливе // Природа. — 1953. — № 1. — С. 113–114.
- Зайцев Ю.П. Экологическое состояние шельфовой зоны Черного моря у побережья Украины // Гидробиол. журн. — 1992. — № 4 — С. 3–18.
- Зайцев Ю.П. Ихтиопланктон Одеської затоки і суміжних ділянок Чорного моря. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959а. — 96 с.
- Зайцев Ю.П. Нові дані про іхтиопланктон північно-західної частини Чорного моря // Наук. зап. Одеськ. біол. ст. — 1959б. — Вип 1. — С. 77–90.
- Залуми С.Г. Изменения в ихтиофауне низовьев Днепра и Днепро-Бугского лимана в связи с гидростроительством // Вестн. зоологи. — 1967. — № 3. — С. 66–69.
- Залуми С.Г. Современный состав и некоторые закономерности формирования ихтиофауны низовьев Днепра в условиях зарегулирования и сокращения речного стока // Вопр. ихтиологии. — 1970. — № 5 — С. 770–789.
- Залумі С.Г. Видовий склад, поширення та врожайність молоді пониззя Дніпра у зв'язку з зарегулюванням і скороченням стоку // Вплив зарегульованого стоку на біологію та чисельність промислових рыб. — К.: Наук. думка, 1967. — С. 70–90.
- Замбриборщ Ф.С. Состояние запасов основных промысловых рыб Днестра и Днестровского лимана и пути их воспроизводства // Материалы по гидробиологии и рыболовству лиманов северо-западного Причерноморья. — Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1953. — С. 103–135.
- Замбриборщ Ф.С. Ихтиофауна лиманов северо-западного Причерноморья: Тр. 1-й ихтиол. конф. по изуч. морских лиманов северо-западной части Черного моря. — Одесса, 1960. — С. 183–197.
- Замбриборщ Ф.С. Рыбы низовьев рек и приморских водоемов северо-западной части Черного моря и условия их существования: Автореф. дис. ...док. биол. наук. — Одесса, 1965. — 46 с.

- Замбриборщ Ф.С. О «солоноватоводности» северо-западной части Черного моря и рыбах, ее населяющих // Гидробиол. журн. — 1966. — № 1. — С. 11–17.
- Замбриборщ Ф.С. Сравнительное исследование размерного, весового состава и роста рыб низовья рек и лиманов северо-западной части Черного моря // Вопр. ихтиологии. — 1967. — № 2. — С. 256–268.
- Замбриборщ Ф.С. К систематике бычков Черного и Азовского морей (краткий определитель) // Вестн. зоологии. — 1968. — № 1. — С. 37–44.
- Замбриборщ Ф.С. О современных тенденциях изменений черноморских ихтиоценозов // Вопр. ихтиологии. — 1985. — № 4. — С. 683–690.
- Замбриборщ Ф.С., Винникова М.А., Заморов В.В. Рыбы Одесского залива в прошлом и настоящем // Науч. тр. Зоол. музея Одесск. ун-та им. И. И. Мечникова. — 1995. — 2. — С. 19–26.
- Замбриборщ Ф.С., Фрамуду Думбуя. Состав, относительная численность и распределение молоди рыб в Днестровском лимане // Гидробиол. журн. — 1990. — № 1. — С. 47–50.
- Заморов В.В., Снигирев С.М. Два новых вида рыб семейства бычковых (Gobiidae, Perciformes) в водах острова Змеиный // Естественные и инвазийные процессы формирования биоразнообразия водных и наземных экосистем: Тез. докл. междунар. науч. конф. 5–8 июня 2007 г. — Ростов-на-Дону, 2007. — С. 130–131.
- Заморов В.В., Снигирев С.М., Куракин А.П., Олейник Ю.Н. Демерсальные рыбы прибрежной зоны острова Змеиный // Вісн. Одеськ. ун-ту. Сер. Екол. — 2005. — 10, Вип. 4. — С. 236–243.
- Заморов В.В., Снигирев С.М., Олейник Ю.Н., Джуртубаев М.М. Ихтиоценозы акватории острова Змеиный (Черное море) // Наук. зап. Терноп. пед. ун-ту. Сер. біологія. Спец. вип.: Гідроєкологія. — 2005а. — № 4 (27). — С. 93–94.
- Зеленин А.М., Владимиров М.З. Новые данные о распределении и биологии бычка *Knipowitschia longicaudata* (Kessler) в бассейне Дуная // Изв. АН МССР. — 1975. — № 5. — С. 44–46.
- Зернов С.А. Отчет о команировке в северо-западную часть Черного моря для изучения фауны и собирания коллекций для Зоологического музея Императорской АН // Ежегодник Зоол. музея Императ. АН. — 1908. — 13, Вып. 1–2. — С. 154–156.
- Зернов С.А. К вопросу об изучении жизни Черного моря // Зап. Императ. АН. — СПб., 1913. — 32, № 1. — 299 с.
- Зуссер С.Г. Биология и промысел пелагиды в Черном море // Тр. ВНИРО. — 1954. — 28. — С. 160–174.
- Зуссер С.Г. Распределение и промысел пелагиды // Рыб. хоз-во. — 1956. — № 12. — С. 44–47.
- Ильин Б.С. Бычки северо-западного района Черноморского бассейна // Тр. Гос. ихтиол. опытн. станции. Херсон. — 1927а. — Вып. 1. — С. 93–108.
- Ильин Б.С. Определитель бычков (Fam. Gobiidae) Азовского и Черного морей (предварительное сообщение) // Тр. Азово-Черномор. науч.-промысл. экспед. — 1927б. — № 2. — С. 128–143.
- Ихтиофауна черноморских бухт в условиях антропогенного загрязнения. — Киев: Наук. думка, 1993. — 144 с.
- Калинина Э.М. Эмбриональное и постэмбриональное развитие *Vleniidae* // Биология моря (Киев). — 1976. — Вып. 38. — С. 3–18.
- Калинина Э.М. Ихтиофауна озера Донузлав // Состояние, перспективы улучшения и использования морской экологической системы прибрежной части Крыма: Тез. докл. науч.-практ. конф., посвящ. 200-летию Севастополя. — Севастополь, 1983. — С. 155–156.
- Кесслер К. Путешествие с зоологической целью к северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. — Киев, 1860. — 248 с.
- Кесслер К. Рыбы, водящиеся и встречающиеся в Арало-Каспийско-Понтийской ихтиологической области. — СПб., 1877. — 360 с. — (Тр. Арало-Касп. экспед.; Вып. 4).
- Киселевич К.А. Материалы по ихтиологической фауне Одесского залива // Сб. студент. Биол. кружка при императорском Новороссийск. ун-те. (Одесса). — 1908. — № 3. — С. 206–211.
- Книпович Н.М. Определитель рыб Черного и Азовского морей. — М., 1923. — 130 с.
- Кротов А.В. Жизнь Черного моря. — Одесса: Одесское областное изд-во, 1949. — 127 с.
- Кротов А.В. О связи распределения и питания скумбрии в северо-западной части Черного моря // Учен. зап. Кшинева. ун-та. (биол.). — 1962. — 62, Вып. 1. — С. 33–41.
- Кудренко С.А., Квач Ю.В. Рыбы новые для фауны Хаджибеевского лимана (Черное море, Украина). // Вестн. зоологии. — 2002. — № 5. — С. 84.
- Ляшенко О.Ф. Біологія молоді промислових видів риб нижнього Дніпра і Дніпровсько-Бузького лиману. — К.: Вид-во АН УРСР, 1958. — 116 с.
- Малаховский В.А. Изменение ихтиоценоза Хаджибейского лимана (1979–1992 гг.) и дальнейшее его развитие. Фауна и экология животных // Науч. тр. Зоол. музея ОГУ. — 1992. — 1. — С. 40–46.

- Манило Л.Г. Бычковые рыбы (Gobiidae, Perciformes) северо-западной части Черного моря и прилегающих лиманных экосистем // Зб. праць Зоол. музею. — 2008–2009. — № 40–41. — С. 19–46.
- Манило Л.Г. Галопатия бычковых рыб (Gobiidae) Черного моря // Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези II Міжнар. іхтіолог. наук.-практ. конф. (Севастополь, 16–19 вересня 2009 р.). — Севастополь, 2009а. — С. 94–98.
- Маркевич О.П., Татарко К.І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: термінологія і номенклатура. — К.: Наук. думка, 1983. — 412 с.
- Межжерин С.В. Животные ресурсы Украины в свете стратегии устойчивого развития. Аналитический справочник. — К.: Логос, 2008. — 283 с.
- Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Видання четверте. Ухвалений Міжнародним союзом біологічних наук. Пер. з англ. і фр. — К.: Бібліотека офіційних видань, 2003. — 175 с.
- Мовчан Ю.В. Круглоротые. Рыбы. — Редкие и исчезающие растения и животные Украины: Справочник. — К.: Наук. думка, 1988. — С. 136–157.
- Мовчан Ю.В. Список видов рыб Джарылгачского залива // Биоразнообразие Джарылгача: современное состояние и пути сохранения. — К.: Вестн. зоологии (спец. вып.). — 2000. — С. 182–184.
- Мовчан Ю.В. До іхтіофауни басейну нижньої течії Дунаю в межах України // Вісн. нац. науково-природн. музею. — 2001. — Вип. 1. — С. 138–141.
- Мовчан Ю.В. До характеристики різноманіття іхтіофауни прісноводних водойм України (таксономічний склад, розподіл по річковим басейнам, сучасний стан) // Зб. праць Зоол. музею. — 2005. — № 37. — С. 70–82.
- Мовчан Ю.В. Зауваження до складу іхтіофауни України (нечисленні, рідкісні, зниклі і нові види) та сучасні зміни в номенклатурі її таксонів (у порядку обговорення) // Зб. праць Зоол. музею. — 2006. — № 38. — С. 34–43.
- Мовчан Ю.В. Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження) // Зб. праць Зоол. музею. — 2008–2009. — № 40–41. — С. 47–86.
- Мовчан Ю.В. Видовий склад міног і риб у 3-му виданні Червоної книги України // Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези II Міжнар. іхтіолог. наук.-практ. конф. (Севастополь, 16–19 вересня 2009 р.). — Севастополь, 2009. — С. 108–111.
- Мовчан Ю.В., Манило Л.Г., Смирнов А.И., Щербуха А.Я. Круглоротые и рыбы. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. — Киев: Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2003. — 242 с.
- Мовчан Ю.В., Смирнов А.И., Щербуха А.Я. Редкие и исчезающие виды рыб северо-западной части Черного моря // 50 лет Черноморскому гос. заповеднику. — К.: Наук. думка, 1978. — С. 88–91.
- Мордухай-Болтовский Ф.Д. Каспийская фауна в Азово-Черноморском бассейне. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1960. — 286 с.
- Мошу А. Материалы по видовому составу рыб лиманного озера Сасык // Академику Л.С. Бергу — 130 лет: Сб. науч. статей. — Бендеры: Есо-TIRAS, 2006. — С. 103–109.
- Нікольський А.М. Визначник риб України. — Харків; Київ: Радянський селянин, 1930. — 136 с.
- Овен Л.С. Особенности оогенеза и характер нереста морских рыб. — К.: Наук. думка, 1976. — 132 с.
- Овен Л.С. Ихтиофауна черноморских бухт в условиях антропогенного загрязнения. — К.: Наук. думка, 1993. — 144 с.
- Овен Л.С., Салехова Л.П. К вопросу о медитерранизации ихтиофауны Черного моря // Гидробиол. журн. — 1969. — № 4. — С. 124–127.
- Остроумов А.А. Определитель рыб Черного и Азовского морей. С указанием географического распространения и местонахождения // Вестн. рыбной промышленности. — 1896. — № 7/9. — С. 1–45.
- Павлов П.И. О меч-рыбе из Черного моря // Зоол. журн. — 1959. — № 11. — С. 1754–1755.
- Павлов П.И. Оселедцьові роду *Alosa* північно-західної частини Чорного моря. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — 94 с.
- Павлов П.И. Современное состояние запасов промысловых рыб нижнего Днепра и Днепро-Бугского лимана и их охрана. — Киев, 1964. — 298 с. — Рукопись деп. в ВИНТИ, № 27–64 Деп.
- Павловская Р.М. Размножение промысловых рыб в Каркинитском заливе и других районах Черного моря // Докл. АН СССР. — 1950. — 70, № 2. — С. 311–313.
- Пинчук В.И. О бычках ротане (*Gobius ratan* Nordmann) Днестровской банки и ширмане (*Gobius surtman* Nordmann) Днестровского лимана // Вопр. ихтиологии. — 1964. — № 2. — С. 389–391.
- Пинчук В.И. Новые данные о бычке *Gobius paganellus* L. у берегов Советского Союза // Зоол. журн. — 1966. — 45, вып. 4. — С. 612–614.

- Пинчук В.И. О видовом составе бычков рода *Gobius* различных районов Черного моря у берегов Советского Союза // Экологическая биогеография контактных зон моря. — К.: Наук. думка, 1968. — С. 126–135.
- Пинчук В.И. Систематика бычков родов *Gobius* Linne (отечественные виды), *Neogobius* Iljin и *Mesogobius* Bleeker // Вопр. ихтиологии. — 1976. — № 4. — С. 600–609.
- Пинчук В.И., Савчук М.Я. О видовом составе бычковых рыб рода *Pomatoschistus* (Gobiidae) морей СССР // Вопр. ихтиологии. — 1982. — № 1. — С. 9–14.
- Пинчук В.И., Смирнов А.И., Коваль Н.В., Шевченко П.Г. О современном распространении бычковых рыб (Gobiidae, Pisces) в бассейне Днепра // Гидробиол. исследования пресных вод: Сб. науч. тр. — К.: Наук. думка, 1985. — С. 121–130.
- Пинчук В.И., Ткаченко П.В. Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки видов). Рыбы морских акваторий // Вестн. зоологии. — 1996. — Отд. вып. № 1. — С. 5–14.
- Поліщук В.В. Гідрофауна пониззя Дунаю в межах України. — К.: Наук. думка, 1974. — 420 с.
- Попов А.М. К ихтиофауне Черного моря // Докл. АН СССР. — 1927. — № 3. — С. 38–42.
- Попов А.М. К познанию ихтиофауны Крымского побережья Черного моря // Докл. АН СССР. Сер. А. — 1939. — № 9. — С. 211–216.
- Пузанов И.И. Медитерранизация фауны Черного моря и перспективы ее усиления // Зоол. журн. — 1967. — № 9. — С. 1287–1297.
- Расс Т.С. Ихтиофауна Черного моря и ее использование // Тр. Ин-та океанологии. — 1949. — 4. — С. 103–122.
- Расс Т.С. Современные представления о составе ихтиофауны Черного моря и его изменениях // Вопр. ихтиологии. — 1987. — № 2. — С. 179–187.
- Расс Т.С. Ихтиофауна Черного моря и некоторые этапы ее истории / Ихтиофауна севастопольских бухт в условиях антропогенного воздействия. — К.: Наук. думка, 1993. — С. 6–16.
- Салехова Л.П., Гордина А.Д., Климова Т.Н. Ихтиофауна прибрежных вод юго-западного Крыма в 2003–2004 гг. // Вопр. ихтиологии. — 2007. — № 2. — С. 173–187.
- Салехова Л.П., Костенко Н.С., Богачик Т.А., Минибаева О.Н. Состав ихтиофауны в районе Карадагского государственного заповедника (Черное море) // Вопр. ихтиологии. — 1987. — № 6. — С. 898–905.
- Салехова Л.П., Шевченко Н.Ф. Морфологическая характеристика глазчатого губана *Crenilabrus ocellatus* (Forsk.) из разных районов Черного моря // Биология моря (Киев). — 1971. — Вып. 25. — С. 96–101.
- Световидов А.Н. О нахождении средиземноморского бычка *Cabotia schmidti* F. De Buen (Gobiidae, Pisces) в Черном море // Rev. Roumaine biol. Ser. Zool., 1968. — 13, № 6. — Р. 461–466.
- Световидов А.Н. О систематическом положении *Cabotichthys schmidti* (F. De Buen) (Pisces, Gobiidae) // Зоол. журн. — 1978. — № 8. — С. 1201–1207.
- Световидов А.Н. Рыбы Черного моря. — М.; Л.: Наука, 1964. — 551 с.
- Северо-западная часть Черного моря: биология и экология. — К.: Наук. думка, 2006. — 703 с.
- Сластенко Е.П. Каталог рыб Черного и Азовского морей // Тр. Новорос. биол. ст. — 1938. — 2, Вып. 2. — С. 109–149.
- Смирнов А.И. Материалы по биологии рыб Черного моря в районе Карадага // Тр. Карадаг. биол. ст. — 1959. — Вып. 15. — С. 31–111.
- Смірнов А.І., Ткаченко В.О. Характер іхтіорізноманіття як біотичний маркер опріснювання лиману Сасик (Кундук) // Зб. праць Зоол. музею. — 2007. — № 39. — С. 41–56.
- Страутман И.Ф., Пинчук В.И. Обнаружение бычка-каспиосомы — *Caspiosoma caspium* (Kessler) в Днестровском лимане // Вестн. зоологии. — 1972. — № 2. — С. 81–83.
- Сушкин П.П., Белинг Д.Е. Определитель рыб пресноводных и морских Европейской России. — Петроград: Изд. М. и С. Сабашниковых, 1923. — 155 с.
- Сыроватский И.Я. Скумбрия в Черном море // Природа. — 1949. — № 7. — С. 65–66.
- Ткаченко П.В. Находка *Sparus aurata* (Perciformes, Sparidae) в северо-западной части Черного моря // Вестн. зоологии. — 2005. — № 2. — С. 89–90.
- Третьяков Д.К. Визначник круглоротих і риб УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1947. — 112 с.
- Український правопис. — К.: Наук. думка, 2004. — 238 с.
- Фауна України. Т. 8. РИБИ. Вип. 1 // Павлов П.Й. — К.: Наук. думка, 1980. — 352 с.
- Фауна України. Т. 8. РИБИ. Вип. 2. Ч. 1 // Мовчан Ю.В., Смірнов А.І. — К.: Наук. думка, 1981. — 428 с.

- Фауна України. Т. 8. РИБИ. Вип. 2. Ч. 2 // Мовчан Ю.В., Смирнов А.И. — К.: Наук. думка, 1983. — 360 с.
- Фауна України. Т. 8. РЫБЫ. Вип. 3 // Мовчан Ю.В. — К.: Наук. думка, 1988. — 368 с.
- Фауна України. Т. 8. РИБИ. Вип. 4 // Щербуха А.Я. — К.: Наук. думка, 1982. — 384 с.
- Фауна України. Т. 8. РЫБЫ. Вип. 5 // Смирнов А.И. — К.: Наук. думка, 1986. — 320 с.
- Худий О.І. Зміни в іхтіофауні різних ділянок Дністра під впливом антропогенних чинників // Гидро-биол. журн. — 2002. — № 6. — С. 33–39.
- Хуторной С.А. Изменения видового состава и численности морской ихтиофауны у берегов Одессы за период 1996–2001 гг. // Структура, биоразнообразие и функциональная роль животного населения водных экосистем: Тез. I междунар. конф. — Одесса, 2001. — С. 53.
- Хуторной С.А. Любительское рыболовство у берегов Одессы // Рыбне господарство. — 2002. — № 61. — С. 100–104.
- Хуторной С.А. Редкие представители черноморской ихтиофауны Одесского залива и прилегающих акваторий моря: Материалы юбилейной науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. — Одеса, 2003. — С. 184.
- Хуторной С.А. История изучения ихтиофауны северо-западной части Черного моря в пределах территориальных вод Украины и ее изменение под воздействием антропогенного пресса // Экология моря. — 2004. — 65. — С. 87–93.
- Чепурнов В.С. Биологические особенности и промысел некоторых рыб северо-западной части Черного моря // Учен. зап. Кишинев. ун-та. — 1958. — 32. — С. 3–46.
- Чепурнов В.С. Видовой состав рыб северо-западной части Черного моря и их распределение // Учен. зап. Кишинев. ун-та. — 1962а. — Вып. 1. — С. 3–9.
- Чепурнов В.С. Днестровское взморье как нагульная база некоторых промысловых рыб // Учен. зап. Кишинев. ун-та. — 1962б. — Вып. 1. — С. 11–31.
- Чепурнов В.С., Бурнашев М.С., Долгий В.Н. Материалы по фауне рыб северо-западной части Черного моря // Учен. зап. Кишинев. ун-та. — 1954. — Вып. 1 (биол.) — С. 3–16.
- Червона книга Української РСР (1-е видання). — К.: Наук. думка, 1980. — 499 с.
- Червона книга України (2-е видання). Тваринний світ — К.: Укр. енциклопедія, 1994. — 464 с.
- Червона книга України (3-е видання). Тваринний світ. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 624 с.
- Чесалина Т.Л., Чесалин М.В., Пустоварова Н.И. Современное состояние ихтиофауны Карантинной бухты (г. Севастополь, Черное море) // Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези II Міжнар. іхтіол. наук.-практ. конф. (Севастополь, 16–19 вересня 2009 р.). — Севастополь, 2009. — С. 182–184.
- Шаганов В.В. Видовое разнообразие и экологические особенности ихтиофауны Опукского природного заповедника // Экология моря. — 2007. — № 74. — С. 95–99.
- Шаганов В.В., Курченко О.В. Структурная характеристика ихтиоценоза Керченского пролива: Материалы междунар. конф., посвященной ... (Одесса, 22–25 апреля 2005 г.). — Одесса, 2005. — С. 332.
- Шаганов В.В., Милованов А.И. Таксономический состав и особенности распределения бычковых рыб (Gobiidae, Perciformes) в прибрежной зоне Керченского пролива: Материалы междунар. конф., посвященной ... (Одесса, 22–25 апреля 2005 г.). — Одесса, 2005. — С. 333.
- Шаганов В.В., Милованов А.И. Видовое разнообразие и биотопическое распределение ихтиофауны Керченского пролива // Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези II Міжнар. іхтіол. наук.-практ. конф. (Севастополь, 16–19 вересня 2009 р.). — Севастополь, 2009. — С. 185–187.
- Шаганов В.В., Чепель В.М. Разнообразие ихтиофауны черноморского побережья Керченского полуострова и проблемы её сохранения // Сучасні проблеми теоретичної і практичної іхтіології: Тези II Міжнар. іхтіол. наук.-практ. конф. (Севастополь, 16–19 вересня 2009 р.). — Севастополь, 2009. — С. 188–190.
- Шекк П.В. Ихтиофауна Тилигульского лимана // Причорноморський екологічний бюл. — Одесса, 2004. — № 2 (червень). — С. 101–111.
- Шмидт П.Ю., Попов А.М. Список рыб Черного моря, собранных проф. С.А. Зерновым в 1908–1912 г. // Тр. Севастоп. биол. ст. — 1932. — 3. — С. 11–26.
- Щербуха А.Я. Ихтиофауна України у ретроспективі та сучасні проблеми збереження її різноманіття // Вестн. зоології. — 2004. — № 3. — С. 3–18.
- Щербуха А.Я., Шевченко П.Г., Коваль Н.В. и др. Многолетние изменения и проблемы сохранения видового разнообразия рыб бассейна Днепра на примере Каховского водохранилища // Вестн. зоології. — 1995. — № 2. — С. 22–32.

- Ярошенко М.Ф. Гидрофауна Дністра. — М.: Изд-во АН СССР, 1957. — 169 с.
- Яцентковский А.В. Рыбы Одесского залива // Записки Новорос. об-ва естествоиспыт. — 1909. — 33. — С. 203–244.
- Boldyrev V.S., Bogutskaya N.G. Description of two new species of tadpole-gobies (Teleostei: Gobiidae: *Benthophilus*) // Zoosyst. Rossica. — 2004. — 13. — P. 129–135.
- Eschmeyer W.N. Catalog of fishes. — San Francisco: California Academy of Sciences, 1998. — 1–3. — 2905 p.
- Eschmeyer W.N., Fong J.D. Species of Fishes by family / subfamily. — 2010. — <http://research.cal-academy.org/research/ichthyology/catalog/SpeciesByFamily.asp>
- Freyhof J., Kottelat M. Review of the *Alburnus mento* species group with description of two new species (Teleostei: Cyprinidae) // Ichthyol. Explor. Freshwaters. — 2007. — 18, N 3. — P. 213–225.
- Kottelat M. European freshwater fishes // Biologia (Bratislava), 1997. — Suppl. 5. — 237 p.
- Kottelat M., Freyhof J. Handbook of european freshwater fishes. — Delémont, Switzerland: Kottelat M., Freyhof J., 2007. — 646 p.
- Nelson J.S. Fishes of the world (3rd edition). — New York; Singapore: J. Wiley & Sons, Inc., 1994. — 600 p.
- Nelson J.S. Fishes of the world (4th edition). — Hoboken; New Jersey: J. Wiley & Sons, Inc., 2006. — 616 p.
- Nordmann A. Prodrome de l'ichthyologie pontique // Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, executee en 1837, sous la direction de M. Anatole de Demidoff. T. 3. Observation sur la faune pontique. — Paris: Ernest Bourdin et Co, 1840. — P. 353–549.
- Pallas P.S. Zoographia Rosso-Asiatica, sistens omnium animalium in extenso Imperio Rossico et adjacentibus maribus observatorum recensionem, domicilia, mores et descriptiones, anatomen atque icones plurimorum. Tomus III. Animalia monocordia seu frigidi sanguinis imperii Rosso-Asiatici. — Petropolis, 1814. — 428 p.
- Rathke H.H. Beitrag zur Fauna der Krym // Mem. sav. etr. Acad. Sci. St. Petersburg. — 1837 — 3. — P. 309–354.
- Slastenenko I.P. Revue de la faune ichthyologique de la Mer Noire // Ann. Sci. Univ. Jassy. — 1936. — 22. — P. 280–296.
- Slastenenko I.P. Les poissons de la Mer Noire et de la Mer d'Azov // Ann. Sci. Univ. Jassy. — 1939. — 25. — P. 1–194.

Ю.В. Мовчан

РАЗНООБРАЗИЕ РЫБ ЧЕРНОГО МОРЯ В ПРЕДЕЛАХ УКРАИНЫ И ИХ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ НА ОТДЕЛЬНЫХ ЕГО УЧАСТКАХ

Впервые за последние более чем 45 лет, на основании анализа фондовых коллекций рыб Зоологического музея ННПМ НАН Украины и учета современных сведений, обобщены материалы, которые характеризуют разнообразие рыб Черного моря в пределах территориальных вод Украины. Современная ихтиофауна этой акватории включает 118 видов рыб, относящихся к 77 родам 44 семейств 17 отрядов. Наибольшее разнообразие ихтиофауны наблюдается на участках юго-западного и юго-восточного Крыма (соответственно 111 и 94 вида) и заметно уменьшается на запад, где крайне низкое (46 видов) на Днепровском участке. В 3-е издание Красной книги Украины занесено 39 видов рыб Черного моря.

Ключевые слова: ихтиофауна, вид, род, разнообразие, Черное море, участок, численность, охрана.

Y.V. Movchan

DIVERSITY OF THE BLACK SEA FISHES WITHIN THE BOUNDS OF UKRAINE AND THEIR ALLOCATION IN A DIFFERENT SEA REGIONS

For the first time over the last 45 years the allocation of the Black sea fishes has been generalized within the bounds of territorial waters of Ukraine. It has been done on the basis of analysis of collections of fishes of National Museum of Natural History of National Academy of sciences of Ukraine and modern information gathered last years. The present-day ichthyological fauna of this water area includes 118 species of fishes relating to 77 genera of 44 families of 17 orders. The greatest diversity of fish fauna is observing at the south-west and the south-east of Crimea regions (111 and 94 species) and noticeably decreases to the west (Dnieper region) where the diversity is extremely low (46 species). 39 species of fishes of the Black sea is registered in 3-rd edition of the Red Book of Ukraine.

Key words: ichthyology, diversity, biodiversity, fauna, fishes, species, genus, family, Black sea, region, quantity, protection.